KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XV-ik évf. November, December. 1880. 6-ik füzet.

BAJ VAN A TÁBORBAN.

Szép napok voltak azok — Aranjuezi napok, — midőn a mult százbeli encyclopaedisták hada mint egy macedoniai phalanx átronthatatlan és ellenállhatatlan csoportban vitték a támadást a nagy ellenség, az úgynevezett „superstitio" — vagy a most már inkább értett kifejezéssel a „bigottság" — megsemmisitésére. Az egyetértés, az összetartás tökélyes volt; a közös czél és közös eljárás biztositották a sikert és egyesek botlásai, sőt részletekben eltérő nézetei sem zavarták, mint az orgonában nem csökkenti a mixtura a harmoniát. Midőn Voltaire azt a bolondot mondta, hogy az Alpok magaslatain lelt őskori csigákat a Palaestinából hazatérő zarándokok hullatták el, a jobban értesült encyclopaedista sem ütközött meg rajta; mert hiszen a vakhit egyik hagyománya, az özönviz, volt vagy akart lenni megczáfolva vele. Midőn az encyclopaedia egyik derék oszlopa Diderot egyetlen egy leányát klastromban neveltette, az az ő magán, házi ügye volt, mi az encyclopaedia tekintélyét egy parányival sem csökkentette. Sőt a Rousseau „Confessions d'un vicaire Savoyard"-ja is csak fejcsóválást, nem botránkozást okozott. A phalanx mindezek s ilyenek ellenére: diadalmasan haladt előre, mig elérte végállomását a convent decretumaiban. És mi volt a siker fő biztositója? Véleményem szerint az, hogy a phalanx tactikája a tagadás vala. (Hiszen Mephistopheles sem birja erősebben jellemezni a hatalmát, mint ezzel a nyilatkozattal: „ich bin der Geist, der stets verneint.") — Positív elem nála csak a természet nyomozásával gyüjtött, rendszerezett és úgy a hogy felderitett tények gazdag tárháza volt. Ez az alap, melyen nemcsak állott keményen, hanem mint a leteritett Antaeus az anyaföldből újabb újabb erőt húzott, ha inait gyengülni érezte.

De ma másképp van. Az Aranjuezi szép napok elmultak s az encyclopoedisták epigonjai alig ha csak oly szerencsések is lesz-

nek, mint a Thebaei hét hős maradékai. A phalanx meglazult sorai, a benső meghasonlás az ügynek, legyen az jó vagy rosz, diadalt eszközölni nem alkalmasok.

Szóljunk kép és rejtvény nélkül. Tagadhatatlan, hogy nem csak a tudomány, hanem átalában az irodalom, sőt az élet terén is foly, valamint folyt mindenha és folyni fog, mig gyarló emberek leszünk, küzdelem a két világ felett, melyeket röviden, de elég érthetőleg erkölcsi és testi világnak nevezhetünk. E kettő körül forognak, pörölnek, harczolnak a küzdő felek, kiket megint elnevezhetünk theologusoknak, philosophusoknak, természettudósoknak. Az irodalom és társadalom többi osztályai nem jőnek tekintetbe, mert ezek, a mikor és a menynyiben részt vesznek a küzdelemben, a mondottak uszályaiképpen szerepelnek. A valóban küzdő csapatok viszonyai a küzdelem főtárgyaihoz különböző és időszakok szerint változók. Vannak a három osztály tagjai közt monisták, kik a két világnak csak egyikét ismerik el, a másikról vagy semmit sem akarnak tudni vagy éppen irtó hadat üzennek neki s fogalmát is iparkodnak kiküszöbölni.

Vannak dualisták, kik nagyon különböző fokozatokban rendelik hol egymás mellé, hol egymás alá a két világot. No már az encyclopaedisták táborát alkotó természettudósok és a részöken álló philosophusok monisták voltak és miképp tartották fenn nézetöket eljárásukban, emlitém néhány szóval. A mostani természettudósokról a mult száz utolsó éveivel kezdve az időszakot, már nem lehet azt mondani. A szakadás köztök, mind tudományok határai közt, mind a két világ irányában foglalt állásukban megtörtént és hová tovább szembetünőbben mutatkozik.

Ime a természetrajz szellemi két hőse St. Hilaire és Cuvier, valamint tanitványaik és követőik közt heves vita keletkezett és folyt a felett, hogy vajon az egyenlőség, illetőleg a hasonlóság vagy ellenben a különbözőség elve legyen-é a főmérvadó a szerves alkatok vizsgálatában. Ez a vita tulajdonképp ma sincs bevégezve s még kevésbé eldöntve, csakhogy nevet változtatott és ma már az evolutionisták és creationisták közti, a fejlés és teremtés fe letti pör alakjában ismerjük. A szervetlenek országában, a világosság anyagi vagy hullámnemü haladása szakitotta a conservatisták és progressisták felekezetére a physikusokat. Ez idő szerint az utóbbiak kerültek felül; de aligha Biot-val az utolsó conservativ szállott volna sirba és

hallszik, ha ritkán és nem nagy hatással az emanatiot pártoló szózat is. Ellenben fennállegész erejében az aether léte feletti viszálkodás és ha egy felől a nagy (talán felnagyzott) Humboldt S. mythusnak nyilvánitotta, másfelől a többség nélkülözhetetlennek tartja a fogalmát nem csak mint a világosságnak, hanem a villamosságnak is substratumául.

Nemrégiben történt jókora összeütközés egy oldalról Haeckel, másról Du Bois Reymond a németté vált franczia és Virchow között. A támadó Haeckel volt, a ki miután megtanitotta magát Elohimot, miképp kellett volna teremtenie a világot, hogy ne leczkéztette volna meg irgalmatlanul az ő két collegáját, a kik nem akartak mindenben egyetérteni vele? T. i. du Bois azt az egyetlen egy szót találá kimondani: „ignorabimus“! azaz hogy vannak a tudománynak oly kérdései, melyeket feszegetni idő- és erőpazarlás, mivel nincs józan kilátás, hogy megoldani lehessen valaha. Virchow pedig azt nyilvánitotta, hogy a Haeckel-féle fejlés elméletet véleménye szerint nem szükséges a közép- vagy épen - elemi iskolákban tanitani. Haeckel mocskolódásaiból meg lehet tanulni, quantae animis academicis irae: mily rettenetes a természettudós az ő haragjában. De tanulhatunk egyebet is ez alkalommal. Többek közt, hogy ilyesmit a franczia udvariasság az „encyclopaedia“ korában meg nem engedett volna. És jegyezzük meg még, hogy az encyclopaedisták nem állitották fel a tudományt bálványnak, nem hirdettek a nevében dogmákat, mint a mai természettudósok és féltudósok tesznek. A dogmát nyomba kiséri a türelmetlenség, mely azok iránt legsanyarubb, a kik egészben véve a párttal tartanak és csak egyes részekben vagy árnyalatokban térnek el az orthodoxiától. Ez a türelmetlenség mélyebb önzés talajában gyökeredzik, mint az a mely e szárnyaló szavakra: figulus figulum odit, adott alkalmat. És mivel, mint feljebb emlitém, a negatio roppant, meghódithatatlan terén tartózkodtak az encyclopaedisták és ott oly biztonságban érezték magukat, mint a scythák a sivatagaik közepette fitymálták Cyrus vagy Darius hadait, ellenfeleikkel szembe nem hivatkoztak dogmákra, hanem a józan észre (sens commun), melyre a modern természettudós kevesebbet ád, mint az ürességét czikornyásságával takaró differentialis vagy integralis formulára.

Mindezek hát a természettudósok táborában lazulás, gyengülés symptomái, melyeket most legújabban is egy pár példa

szaporit s csak ezek eléadására kérek még rövid idei türelmet.

Argyli herczeg, czikksorozatot inditott meg a „Contemporary Review“ czimü havi folyóiratban, melyet következő fővonásokkal vezet bé: „A természet rendszere azt a bényomást teszi az elmére, hogy az egy egész. E bényomásnál fogva nevezzük azt világegyetemnek (Universum). E bényomásnál fogva, de rendje és szépsége képzetével élénkitve nevezték a görögök „Kosmos-“nak. Ilyes szavak alatt azt értjük, hogy a természet oly egész valami, melynek minden részei elválhatatlanul egyesitvék és kapcsolvák a legbensőbb, figyelemgerjesztőbb viszonyokban, melyeket nyomozni a vizsgálásnak és megérteni az észnek legmagasabb feladata. . . . Jó lesz ezt a bényomást a forrásáig nyomozni, hogy lássuk mennyiben alapszik határozott tényeken és mennyiben erősitik meg a tudomány legújabb felfedezései. Bizonyos az, hogy bármit tett vagy tesz a tudomány az embernek a természet egységéről való fogalma megerősitésében, nem keltette azt a ma ugynevezett tudomány. Jóval az előtt keletkezett az a fogalom, mint a mikor az oly értelemben vett tudomány született. Azaz, az eszme létezett, mikor a természettani ismeretek szerzését még nem tartották az emberi ész méltó foglalatosságának és ennek módszere és vivmányai rendszeresitve nem voltak. A theologia elébb sejtett kétségkivül valamit belőle. A természet egysége, eszméje legalább is egyidejü kellett hogy legyen az egy Isten eszméjével és még a kik az embernek az állatból származásában hisznek, azok sem birják megmondani nekünk, mily korán keletkezett az egyistenüség tana. A zsidó irodalom és hagyományok, melyek legalább is a legrégiebbek közzé tartoznak, a legtisztább alakjában mutatják fel azt a tant és ugy adják elő, mint ős idők hagyományát. Annak a rejtélyes miveltségnek, melynek kelte sokkal megelőzte az Ábrahám korát, az emlékei hová tovább világosabban nyujtanak a zsidó hagyományokkal egyező adatokat. Egyptom polytheismusában kész ösvényeket lehet nyomozni, miképp alakultak sok istenné egynek a tulajdonitmányai. Lesznek, a kik ugy tartják, hogy a természet egysége, eszméje megelőzte az Isten egysége eszméjét. Nem szükség vizsgálnom, mily rendben követték egymást, valamint azt sem, vajon a két eszme volt-é egymástól külön válva a történelemben. Elég az, hogy létezhetnek és léteznek is külön válva a mai időben. A természet egységét azok is vallják, kik egy élő isteni személynek tevékenysége eszméjét sokkal kevésbbé szivellik“.

Mielőtt tovább mennék, megjegyzem, hogy a theologia méltányos megemlitése már magában is elég, hogy gyanussá tegye szerzőnket természettudós collégái nagyobb része előtt és még jobban elveszti bizodalmukat, midőn azt feszegeti, hogy a részletes nyomozások nem csak hogy kevésbé segitik elé a természet egysége mélyebb felfogását, hanem félő hogy még útját is állják. — „A munka felosztása“, — irja tovább-bad, — a teendő munka bonyolodott voltával hovátovább inkább elaprózódik, a vizsgálódás ezerfelé ágazik és mindenik szakma a viszonyok különfaju sorában éri végét. A chemicus az anyag elemi kapcsolmányaival van elfoglalva és szerkesztmény-egységet lel oly dolgokban, melyek más tekintetben merőben különbözők. Az anatomus az alkatra forditja figyelmét és meszszire elválaszt egymástól oly szerveket, melyek chemiai szerkezetöknél fogva azonosok lehetnek. A physiologust a szervek működése érdekli és ugy találván, hogy teméntelen, különböző alkatnak azon egy a működése, minden különbségeik ellenére azon egy név alá sorolja. Az összehasonlitó anatomusnak a szerves alkatok részei viszonyos helyzetére van gondja; és ámbár látja hogy azon részek különböző teremtményekben igen különbözőleg működnek, azért mégis azonosoknak állitja és egy eszményi ős-typus egysége alá vonja. De ime nyomozók mindenike megnyugszik rendszerint az egységnek azon a külön nemén, melyre vizsgálódásai vezették és szemet huny a reá vagy felibe következő egység előtt. És igy meglehet, hogy a „világ-egyetem“-féle szavakban s az egy Istenben való hitben tükröződő érzése a természet egységének, magasabb és teljesebb felfogása a természet egységének, mint a melyhez azok szoktak jutni, a kik a részletek fáradságos vizsgálásával vannak elfoglalva.“

Ujabb heterodoxia, melyet nem köszönnek meg collegái a nagy nevü természettudósnak.

Bévezetésében a természet egységét annak nagy és általános jelenségeiben keresi és leli szerzőnk. Tárgyalja — még pedig birálóan — sorban a nehézséget, a világosságot, a meleget, villámosságot sat. melyeket most mind ezen egy értelmezésben szoktak össze foglalni: „a mozgás nemei.“ De irónk nem hiszi, hogy ez az értelmezés a természet egységének valódi és méltó kifejezése volna és még kevésbé hiszi azt, hogy az „élet“ fogalmát is abba a száraz definitioba lehessen bészo-

ritni. Ujabb összeütközés a természettudósok ez idő szerinti nagy többségével!

Eddig tart az I. fejezet, melynek vázlatával, azt hiszem már is igazoltam állitásomat, hogy csakugyan „baj van a természettudósok táborában“. Elég lesz, ha elmondom az eddig elé közlött további két fejezet czimeit: II. „Az ember helye a természet egységében“. III. Az állati ösztön az emberi elméhez való viszonyában“. (Itt megint borsot tőr a h. ama természettudósok orra alá, a kik az ösztönt a „faj“-nak meggyüjtött tapasztalásából akarják kimagyarázni.)

Hanem lássuk már annak is egy mutatványát, minő ellenkiáltást keltett a táborban az Argyl h. eltérő nézete.

Foulerton, orvostudor, a „Journal of Science“-ben szemle alá fogván a szóba vett I. fejezetet, ellenvetéseit a következő nyilatkozatban foglalja össze: „1) Nincs megbizonyitva, hogy a természet egységében és a monotheismusban való hit átalános volna; sőt ellene szól minden valószinüség; ellenben bő bizonyság van arra, hogy a természet és természet feletti lények dualismusát hitte és hiszi az ember. 2) Minthogy minden eredmények öszvege = minden okok öszvegével, a mai napi világegyetem = akármelyik korábbi időbeli egyetemmel és ebben áll a természet egysége. A ki ezt megakarná czáfolni, annak ki kellene mutatni, hogy az eredmények öszvege vagy több vagy kevesebb, mint az okok öszvege, mi lehetetlen“.

Úgy adom, a hogy veszem és magam csak azt mondom hozzá, a mit Aesopus rókája az álarczról.

Az „élet“ fogalmára térve, azt az állitást veszi fel az o. t. ur, a melyet egy más tudós nyilvánitott (Angliában), hogy „az élők és nem élők közt hézag tátong“ és felelete az hogy ilyesmit csak tudatlanság állithat.

Vegyünk számba, utoljára még egy kis mutatványt, melyből sejthetni, minő egyetértésben vannak a természettudósok egymással. Egy másik o. t. Rob. Lewins, ily czimü könyvében: „Élet és elme, vagyis a modern orvosi tudomány alapja“, tiz állitmányt bizonygat, melyeknek a vastagja:

3) A természettudománynak szoros kötelessége közzé tenni minden eredményt, bár mennyire ütközzék is össze a korabeli előitéletekkel.

4) A természettudomány mindennapivá tette 190 év óta azt az axiomát, hogy a világegyetemben minden dolog változ-

hatatlan törvény szerint foly. Ez az axioma gyökerestől irtó mindennemü vallásra nézve.

5) A világ öröktől fogva való és örökké tartó. Soha semmi sem teremtetett, semmi el nem veszett. Kezdet és vég nincs. Csak a formája és állapota veszendő a dolgoknak.

6) A világegyetem mind időben, mind mekkoraságban határtalan. Az anyagnak nem lehet határa, mert az idő örökkévalósága és az űr mérhetetlensége kölcsönös viszonyban vannak egymással.

7) Az úgynevezett „személyes Isten" csak az emberi agyvelő bálványa, a tudomány előtti ember fattyuhajtásu szervezete, felruházva az ember tulajdonitványaival és szenvedélyeivel, — egy maradványa a fétishismusnak .... Teljes atheismus azonban nem postulatuma a tudománynak, mint a mely tartózkodik megtámadni a világtervezet világos bizonyságait vagy egy ismeretlen, megfoghatatlan, értelmes első ok létezését".

E szép dolgok birálója, mint mondja „tér hiánya miatt, nem elegyedik megvitatásokba, csak az 5-dik állitmány ellen van kifogása."

„Minden természeti erők" — azt irja le — sulyegyenre törnek (tend), s mihelyt az beáll, minden életnek, minden tevékenységnek, minden mozgásnak meg kell szűnni.

„Planétáinknak ki kell lassankint száradniok, mint a hold hogy ki van és kétségkivül beléhullanak a napba.

„A nap, mely a legderekabb tekintélyek szerint már eltöltötte élte javát, ki kell hogy égje magát s ez ellen nem segit, se az emlitett tüzelék, sem a mechanikai mozgás átalakultából származó hőség.

Még a napok egymásba hullása sem veheti örökre elejét a végnek."

Melyiknek higyünk már a kettő közül?

A jeles munkát nem az iró, hanem más valaki adta ki „Thalassoplektos" álnév alatt. Ez egy toldalékban, melyben a munkát magyarázgatja, kikél a tudomány-tények nyomozói, a research emberei, sőt átalában a tudósok és irodalmárok ellen. Beszél az élet embereiről, t. i. szerinte, a földesurakról, huszár tisztekről sat. s igy folytatja: az ilyenekhez a savant-okat, és literatusokat egy pillanatig sem hasonlithatni. A specialistának, — bár mily nagy ember is a maga szemében —

épicier-életéhez hasonlitva, iszonyu magasságban áll a falusi nemes ember, az előkelő papi ember s egy jól táplált, megelégedett földész élete.

És továbbá: „A tudósok (savans) halmozhatnak felfedezést felfedezésre, mig mint Faradayval történt, valódi dühvé válik náluk a felfedezés vágya; de az ily törekvésekre merőben reászánt élet czélját vesztette, és mint példaadás tényleg árt a társadalomnak. „Faust"-nak egész feladata, hogy kimutassa, miképp bontakozik ki egy felsőbb rangu elme, egy tökélyes ember, elmélkedő foglalatosságokból tevékenyekre, a könyvtárból, muzeumból, csillagdából colossalis müvek végrehajtására. Ama Faraday-féle tudósok, kik pedant módra vannak belébőszülve elmélkedő foglalkozásukba, alsó rendü elmék, mint Wagner a famulus a Goethe nagy tragoediájában."

Meg kell vallani, hogy meglepő, sajátságos magyarázata a „Faust"-nak, a milyenre „Thalassoplektus"-on kivül még senki sem bukkant!

Denique, igy foly a dolog a természettudósok táborában.

Dr. BRASSAI SÁMUEL.

SZELLEMI OMNIBUS. *)

E czimet látták már önök egy igen pikáns magyar könyv homlokzatán — nem ösmeretlen hát önök előtt — s mert ezt merészkedtem én is feltűzni fölolvasásom homlokzatára, gondolhatják, hogy fölolvasásom is a pikánteriák lánczolata fog lenni. Nehogy azonban csalódjanak, előre jelzem, hogy az én omnibusom egy olyan szellemi kocsi akar lenni, melyben a felsőbb és alsóbb regiók vallásos eszméi entre-fizetés nélkül is beülhessenek. Passagereim tetszés szerint utazhatnak hosszabb vagy rövidebb statioig; tetszés szerint ülhetnek és szállhatnak omnibusomba be és ki: én az egyéni szabadságot felettébb respectálom.

Azonban sietnem kell szellemi buczéfalusaim befogásával, mert ime egy vaskos „m a t é r i a“ omnibusom felé közeledik. Ez uraság a Büchner fia, neve: „erő és anyag“ — van-e ki e nevet nem ösmeri? Szellemi gyermeknek neveztem volna, de szülő apja tagadja a szellem lételit s igy ezt a szellemi gyermeket — szellemtelen materiának kell bejegyeznem az utazók névsorában. Származására nézve német, azonban, mint kosmopolita, az egész világot hazájának tartja. Magyarországon most másodízben lát napvilágot. Németországban azonban már tizennegyedízben, és ebből következtetve, a sört hörpölgető német tizenkétszerte istentagadóbb a tüzbort ivó lángvérü magyarnál . . . mert hát tudni kell, hogy a Büchner uram fia vallására nézve — istentagadó. Hitelvei a következők: „erő és anyag egymástól elválhatlan, minek kövtkeztében: az Isten és lélek fogalom minden dogmatikus körülirásaival együtt merő absurditások . . .“

„Világkormányzat, czélarányosság, okszerüség, rendszer, szabadakarat, lélekhalhatatlanság stb. . .“ szóval mindaz, mi az Isten és lélek fogalom okozatai gyanánt tekinthető: mint fixa-ideák szerepelnek vagy a könnyenhivők, vagy a bolondok agyszervezetében . . .; de ezek helyett, mint positiv igazságok

*) Felolvastatott a marosköri unitárius egyházak idei gyülésén.

megdönthetetlenül állanak: „anyag és erő halhatatlanság; anyag végtelenség és méltóság; természeti törvények változhatatlansága és általánossága stb. . .“ — és az ily tényleges igazságok koronájául: „az önnemzés — generatio aequivoca . . .“

Ugy-e, pompás egy hitelvei vannak az én Büchneremnek?! méltó egy istentagadó bölcsességéhez! . .

Mig elvei elriasztanak, modora oly megnyerő, oly behizelgő, hogy az ember örömest társalog vele. Állitásainak bebizonyitására recitálja az ösmeretek és tapasztalatok egész kincstárát, és oly rábeszélő modorral, hogy az embert csaknem magával ragadja és akarata ellen materialistává teszi. Különösen egy mesterfogással él, mely a nagy közönség előtt ritkán téveszti el hatását; s ez abban áll, hogy az ellenvéleményüeket gyenge elméjüeknek, ábrándozóknak, tudatlanoknak nevezi, tudván, hogy e nevezetek közül az ambitio egyet se ohajt elfogadni, inkább a Büchner táborába csap föl — csak a szellem gárdistái maradnak a régi táborban. A nagy közönség könnyen hajlik a divat felé: az anyaghivés pedig a mai napság nagy divat! . . Ruha vagy elv: a legtöbb embernél mind egy! A nagy közönség rendesen a más fejével szokott gondolkozni: ha egy liba iszik, a többi is utánna iszik. . . Nem csoda, hogy Darwin a majmoktól származtatja az emberi nemet, mert valóban majomi utánzó tehetség az emberben legtöbb van.

Szép is az a majmokkal, ökrökkel való atyafiság! aztán mi tagadás: gyakorlati oldala is megvan! . . példa reá a vegetáriánusok serege, kik az oktalan állatokkal való vérrokonság következtében — a hús evést bűnnek, barbarságnak tartják. A másik gyakorlati oldala meg abban rejlik, hogy az állatok hálózatos fejlésében: az emberi-nem eredetére vezet.

Minő kényelmes ez a generatio aequivoca az emberi-nem előállásának kitudására!! . A természet teherbe ejti önmagát és előáll a primitiv állati élet és ez majd lánczolatosan, majd hálózatosan fejlődve, föl a majomig, attól, mint a háló utolsó lánczszemétől, születik az ember.

Hát nem könnyebb-e elhinni ezt az önnemzést, mint a teremtést?! Könnyebb a kinek könnyebb, de nekem Úraim! valahányszor a lánczolatos és hálózatos fejlődésre gondolok, mindig Brassai bácsi az a tréfás megjegyzése jut eszembe: hát melyik fejlett előbb: a tyúk-e vagy a tojás?!“. . .

Az anyaghivők a keresztény philosophusokat gunyolják

egy mindenható rendező erő föltételezéseért, ki a mindenségnek létoka, fentartója és igazgatója, s im, az anyaghivők is gúnyolódó ajkaikkal elnémulnak, kutató bölcsességükkel elrekednek a kezdő ponton, és hogy tudatlanságuk hinárjából szabadulhassanak: az önnemzést hivják segitségül; pedig, hogy a természet önmagát teherbe ejtse és szervetlen természete daczára szerves valóságokat szüljön: megfoghatatlanabb előttem, mint egy mindenható és bölcsességgel biró rendező erő öntudatos alkotása.

Az „omne vivum ex vivo“ dönthetlen igazsága az önnemzést nevetséges dolognak mutatja.

Hogy a hol lég, hő és nedvesség összeműködnek, ott gyakran pár pillanat alatt egész világa fejlődik ki azon nevezetes és sajátságos alaku állatoknak, melyeket ázalékoknak nevezünk: valóságos igaz!... De ebből még nem következik, hogy mind ez a generatio aequivoca törvényén létesül, sőt Vogt kisérletei épen az „omne vivum ex vivo“ alaptörvényt emelik érvényre az ázalékok előállitásánál is. Szerinte: „Destillált viz működhetik össze oly levegővel, mely láng felé tartott üvegcsőn vezettetik össze: de ázalékot soha nem eredményez.“ ...

Azok a puhányok is, melyek az emberi és állati testben élnek, nem az önnemzés törvényén nyernek lételt, hanem petéik, tojásaik étellel, itallal, levegő beszivásával a testbe hatolnak s ott kifejlődést akként nyerhetnek...

A Büchner önnemzési theoriája oly ingadozó lábakon áll, hogy ez a legerősebb támadása az isten-eszmével szemben: önmagától összeomlik; pedig a lenne a legnagyobb érvágás az istenhivők tanán, ha bebizonyitható lenne, hogy az Istenre szükség nem volt, nincs és nem is leend, mert a természetben minden az önnemzés által vette kezdetét, önerején áll fönn és rendezi magát örök változásaiban. Ez pedig, az én hitem szerint, sohasem leend bebizonyitható! Haladjon bár a természettudomány zenith pontjára: lesznek határok örökre, melyen túl az emberi gyarlóság nem emelkedhetik, a legmerészebb szárnyalás mellett is. Ilyen a létel kezdete! melynek elgondolásán ezer bölcs elme is megőrülhet, de mégis, mindkét részén csak emberi botorkáló föltevés, okoskodás lesz a végeredmény és nem több, vagy Madách szavaival:

„A tébolydába kerül sok közülök,
Sok visszaretten, révben egy sem ér!“

Mindkét tábor okról-okra emelkedik, mig egy erőre talál. Az egyik az erőt nevezi Istennek, a más pusztán az anyagerejének. Az egyik szerint e fő erő teremtése öntudatos, a másik szerint kényszerült... Az egyik szerint ez erő önálló, — de mint világrendező, áthat mindent s e mindenüttjelenvalósága törvényt ir az anyag elébe, a másik szerint, ez erő: az anyag egyik elválaszthatatlan része s e kettőnek t. i. az erő és anyagnak öntudatlan egymásra hatása, a mint teremteni kényszerült ezt a gazdátlan mechanikai alkotványt — ép ugy kényszerülve van fentartani is minden világkormányzás, czélarányosság, okszerüség és rendszer nélkül — amolyan hübele Balázs módjára!

Ám gunyolódjék Büchner uram s nevezze bár, satyrikus nyelvével, az ostobák babonás rajongásának, a tudatlanok álomlátásinak (saját szép szavai) a mindenségben látható világkormányzást, czélarányosságot, okszerüséget és rendszert: én mégis ezekkel a rajongókkal és álomlátókkal tartok, mert a józan észszel inkább megegyeztethetőbb ez állomlátók, mint a Büchner állitása.

Azért, mert Büchner, mint orvos, több nyomorék és csodás szörnyszülötteket látott — azt következtetni abból — hogy Isten nincs (?), mert ha lenne, mint kinek minden alkotása tökélyes, tökélytelen dolgot nem alkothatna ,.. s mint mindenhatónak: ereje is lenne elkezdett alkotását tökélyesen bevégezni: oly merész következtetés, mint az, ki azért, mert egy bizonyos helyen a jegeczesedést megakadályozva látta, természetes ok következtében, azt merészelné állitani: hogy jegeczesedés nem lehet s következőleg törvénye sincs. Sőt épen ellenkezőleg a Büchner által látott szörnyszülöttek is az öntudatos Isten létéléről tesznek bizonyságot, mint ki minden dolgok elébe törvényt szabott, hogy minden oknak okozatja legyen. Azért, mert a vakondok kukaczot keresve a föld alatt egy fejlődésben levő virággyökeret megsértve, a virág alaktalanul fejlik ki, vagy mert a kapás a fejlő tengeri szárát kapájával megvágja s ez által azt üszkössé változtatja — azt következtetni ebből, hogy nincs Isten, mert a tökélynek tökélytelen alkotása nem lehet: észficzamult tulvitt következtetés. Ily egyszerü természetes okok folynak be a szörnyszülöttek előállásánál is.

Hogy Büchner uram törik szakad, az Isten eszmét s a lélek lételét akarja kificzamult következtetésekkel is megdönteni s mint egy circus viciosusból ezekből kitérni nem akar, igen természetes, mert mig az Isten és lélek létele meg nem döntetik, mind addig az anyaghivők minden kutató bölcsessége meddő hiábavalóság, nevetséges erőlkedés, mert az emberi értelmet tanaikkal sem megnyugtatni, annál kevésbé meggyőződésre birni nem fogják.

De halljuk csak tovább mit mond Büchnerem a lélek önállóságáról?!

„— Az önállósággal biró lélek merő ostobaság! Az egész embertan folytonos bizonysága az agy és lélek összetartozóságának és mindazon badarságok, melyeket a bölcsészeti lélektudósok annak bebizonyitására, hogy az emberi szellem önálló és anyagi állagától független, mindekkorig felhoztak, a tények halmazával szembe: egészen értékteleneк. Szerinte a lélek nem egyéb, mint az életerőnek az agyállomány szervezetével való összeműködése; mert ugyanazon erő, mely a gyomor által emészt, az agy által gondolkozik. Az agy zsiradékokban rejlő villanyban van a gondolat erő: villany nélkül nincs gondolat s a kik ezt nem hiszik, azok tudatlanságuknak adják kiáltó bizonyitékát!".

Ily drastykus nyilatkozattal szembe, az ember alig mer ellent mondani; de lentebb önmaga mond ellen önmagának, ugyanis azt állitja: az agy szabad tevékenysége öntudat, teljes öntudat nélkül nem képzelhető s nem választ ki anyagot, hanem erőt" ...

Ugyan kérem édes Büchner úr! hogyan lehetséges ez?.. hiszen ha erőt anyag nélkül nem képzelhetünk, miként mondhatja ön, hogy az agy szabad tevékenysége nem választ ki anyagot, hanem erőt. S ha viszont az ön állitása szerint csakugyan igaz az, hogy az agy szabad tevékenysége anyagnélküli erőt választhat ki: miként állithatja azt, hogy az anyag az erőtől elválaszthatatlan? S ha viszont az erő az anyagtól elválasztható, miként tagadhatja a lélek önállóságát? ... S ha az agy szabadtevékenysége teljes öntudat nélkül nem képzelhető, kérdem: a test anyaga vagy ereje bir-é öntudattal?! ... vagy ha ez az öntudat az anyag és erő összehatásának eredménye:

a világegyetem végtelen anyagának és erejének összeműködése — miért ne lenne képes, a roppant összeműködés szerinti öntudatot eredményezni??. szóval magának Istent teremteni!!!..

Mi az édes Büchner úr?!. ön mozgolódik, mosolyog, fejét rázza és „omnibusomról“ leszállani igyekszik? Legyen akaratja szerint. Isten Önnel, csak arra figyelmeztetem a bucsuvétel végpillanatában — vigyázzon irományaira és legfőkép koponyájára, nehogy vagy egy bölcsészeti lélektudós villanyvezetőt helyezzen könyveire és koponyájára és agy zsiradékának villanyos gondolatai a sodronyon tova repülve — kivájt belü üres tökhez hasonlóvá váljék az istentagadó villanyos koponya.

* * *

Hát ez kicsoda micsoda, ki omnibusomra felülni készül? Férfi létére bajusza lemetélve; himzett asszonyos ruhában; fején három csucsu sipka; kezében horgas bot és egy rettenetes nagy kulcs — mintha a menyország, vagy — úram bocsá ... — a pokol kapussa lenne. Tudja a manó kicsoda, micsoda, nekem kötelességem fölvenni, mert az omnibus azért omnibus, hogy arra minden ember fölkapaszkodhassék....

Hát izé?!. Kicsoda csak urasága? hogy jegyezzem bé az utazók névsorába.

Micsoda?.. Péter utóda?.. A menyország kulcsának őre?.. Az atya, fiu és szentlélek Istenségeknek egyetlen egy csalhatatlan szolgája?.. Az egyedüli üdvözitő hit feje?... stb. stb... Szóval ez az uraság Büchner Uramnak épen ellentéte... Hja! a végletek találkozni szoktak.

Az még az egy Istent is megtagadta, ez háromról tesz bizonyságot. Az ostobának nevezte, a ki csak egyet is hisz, ez máglyára való eretneknek, a ki a három előtt nem hajt térdet. Az még a lélek önállóságát is megtagadta, ez testi feltámadásról, szárnyas angyalokról, közbenjáró lelkekről, szentek csodatevő ereklyéiről, purgátoriumról, emberi csalhatatlanságról és oly csodákról discurálgat a maga kizárólagos csalhatatlanságával, hogy az ember hajaszála feláll, már tudniillik, ha van hajszál a koponyáján és nem kopasz, mint a vizen vasfejszét usztató Elizeus próféta!

Mig ő szentsége a szentek ereklyéinek csodatevő ereje-

vel álmadozik s anathemainak megtompult menyköveit hegyezgeti az állitólag Jézustól örökölt csalhatatlanság küszürüjén, mely bizonyára a zabhegyezésnél mulatságosabb: — mi addig ez álomlátásokkal szembe mondjuk el meggyőződésünket a világ legnagyobb reformatoráról, a keresztény hitirány mesteréről, a Jézusról.

* *

Jézus politikai személy: feltünésének első lépcsője itt kezdődik és igy ő *történelmi alak*.

Az ő magasztos elveinek több sarkalatos pontját, már ő előtte élt nagy szellemek hirdették, mint például a lélekhalhatatlanságot Sokrates, de a kiknek elvei azért nem okoztak nagyobb változásokat a társadalom rendjében, részint, mert az emberiség azokra még nem volt megérve, részint *mert ez elvek hirdetőinek egyénisége sem vallásos nimbussal, sem politikai ábrándokkal nem volt körül szőve*. Nemzetekre, vagy világra kiható *vallási nagyobb változások — politikai mozgalmakkal összevegyülten szoktak föllépni rendesen*... Mózes, Mohamed, Luther, Dávid Ferencz s más vallás reformatorok példái fennebbi állitásaimról tesznek bizonyságot...

Jézust már bölcsőjében politikai dicsfény övezte!.. Zsidóország a római vasjárom alatt nyögött. A tetrárkák zsarnoksága elviselhetetlen volt. E jármot megtörni, a tyranismusnak véget vetni legfőbb törekvése volt a nemzetnek. Véres harczokat vivtak, de sikertelenül. E meddő küzdelemben *egy jóslat* került felszinre: *születni fog Dávid nemzetségéből egy próféta, ki ezeréves uralkodást fog felállitani, a régi fénynyel, a régi dicsőséggel*... Mi természetesebb tehát, hogy a jobb jövőért rajongó nép politikai ábrándból származó mystikus vallásossággal üdvözölte a *Dávid nemzetségéből született csecsemőt*. Hogy ez nagy befolyással volt arra, hogy a kisded gyermek nevekedjék lélekben, Isten és emberek előtt való kedvességben: lélektani igazság.

Nincs ugyan megemlitve a történelemben, hogy Jézus minő idegen nyelveket értett nemzete nyelvén kivül, de hogy legalább latin és görög nyelven *érthetett*: feltehető Zsidóország akkori *politikai* és *társadalmi* viszonyainál fogva; de ha ezek közül egyiket sem értette volna, azon esetben is, az emlitett nemzetek miveltségéből sokat elsajátitott,

a hogy mondani szokták: a levegő beszivásával. Annyi tagadhatatlan, hogy képzett, mivelt ember volt, a vallás dolgaiban pedig a tökély magaslatán állt. Mint képzett ember korán átlátta, hogy azon várakozásnak, melylyel egykor bölcsőjét körülvették: meg nem felelhet; mert a colossalis római birodalommal szembe forradalmat támasztani: őrültség lett volna. Ő tehát a felszabaditás nagy müvét a megromlott társadalom ujjáalkotásával kezdette meg. Lassubb, de biztosabb volt, mint az előbbi. Az idő is kedvezett. Róma erkölcstelensége — óriási birodalma majd minden tartományaira káros következéssel hatott ki, mi a jobb lelkekben undort szült és örömmel üdvözölték Jézus erkölcsi föllépését... Ő tehát valóban az idők teljességében született. De mindezek mellett tagadhatatlan az, hogy a zsidó nép benne, nem az erkölcsi élet megteremtőjének profétáját, hanem a Dávid nemzetségéből származott politikai személyt bálványozta; mi megtetszik abból, hogy a hegyi tanitás alkalmakor is elakarta ragadni, hogy királylyá tegye a jóslat szerint. Politikai személyisége juttatta a keresztre is. A farizeusok, mint nemzeti párt, gyülölték, mert rajongó politikai ábrándjaiknak Jézust megnyerni nem tudták; a hatalom félt tőle, noha Jézus világosan kimondta, hogy az ő országa nem e világból való.... Keresztre vonták s még keresztje fölé is ez iratott: ez a zsidóknak ama királya!..

A főpapok e felirásért nehezteltek, de Pilátus elutasitotta őket e kifejezéssel: „a mit megirtam, megirtam!.. Pilátus ezzel: ama királya, — az ezeréves országlásróli népmonda hatását akarta gyöngiteni, hogy egy jobb jövőnek még reményétől is megfoszsza a zsidóságot.

Ha nem lett volna Jézus politikai személy: magasztos elvei aligha többre becsültettettek volna kortársaitól, mint a Keresztelő János és a Garizim hegyén élt próféta tanitásai. Nem akarom én ezáltal kisebbiteni a Megváltót, csak azon meggyőződésemet fejezem ki ezáltal, hogy politikai személyisége és nem elvei vonták előrendin ő hozzá honfitársainak rokonszenvét, és hogy politikai személyisége keltett figyelmet a messze tartományokban is, elannyira, hogy a zsarnokság miatt hazájokból kibujdosott zsidó bölcsek gazdag ajándékokkal a gyermek Jézus tiszteletére jőnek a lángoló honszeretet fényes csillagától vezérelterve.

Jézus azonban nemcsak politikai személy s igy történelmi alak, hanem egyszersmind fejlődő is, az idő viszonyaival együtt.

Miként már fennebb röviden körvonaloztam: a nép Jézust, mint politikai egyéniséget tekintette, csak a pünköst ünnepe után a Péter hatalmas szónoklatára kezdette, mint uj elvek hirdetőjét tisztelni. Ime, e rövid időköz alatt is, mennyi fejlődésen megy át a krisztusi fogalom. A nép azonban a megtérés után sem tudott kibontakozni hosszas időkig a régi szokások, balfogalmak, téveszmék, babonák, a régi vallás ferdeségeinek nyügeiből; s bár érzéke a Jézus elveihez vonzotta, de annak valódi szellemét nem értette, felfogni nem birta, annál kevésbé az életbe megtestesiteni. Mindazon téves ferdeségeket, melyeknek szemüvegén a nép a régi vallás hitformáin prófétáit tekintette, mint például isteni származás, tűzszekerenni menybe ragadtatás, csodatételek stb. Jézusra is átvitte s ezáltal az uj vallásba a régi pogány hitelveket is átplántálta.... Igy vette eredetét azon mondakör, mely Jézust a szentlélektől származtatja, halottaiból testileg föltámaszsza, s végül fényes felhők ködében menybe ragadtatja.

Pál apostolnak magasztos levelei sem voltak képesek a valódi Jézust kartársaival megértetni, sőt még a tanitványok között is különböző felfogásra találunk. Nem csoda tehát, ha a keresztények között is a különböző idők különböző hitelveket állitottak fel Jézusról. Luther, Kálvin és Dávid Ferencz, e világra kiható vallásujitók is, más meg más meggyőződéssel valának Jézus felől. De annyi áll, legalább az én meggyőződésem szerint, hogy Jézus a tisztultabb fogalmak aerájában tisztultabb alakban áll előttünk, szóval fejlődik. Nem azt akarom én ezzel mondani, hogy Jézus hitelvei lényegökben változtak, mert azok ugy maradtak, a mint voltak, miként Jézus az ő nagy lelkében felfogta, hanem azt: hogy Jézus tantételei folyton fejlődő emberiséget kivánnak, mi megtetszik ama mondásából: legyetek tökéletesek, miként a ti mennyei édes Atyátok, és a szerint, a mint az emberiség fejlik: fejlődik Jézus is igazságának nagyságában az emberi értelem előtt, azaz: mind tisztábban, fejlettebben lesz valósággá azon cselekvő tudomány, melyet hirdetett, s melyért kész volt elvérzeni a keresztfán.

Igaz, hogy a darwinismus, büchnerismus mai napság mind-

inkább kezd lábra kapni és sokan a kishitüek közül félnek, hogy általuk a keresztény vallás s a tisztultabb jézusi fogalom van megtámadva. Csalódnak. Én ebben is a fejlődő krisztusi fogalmat látom: a szabad vizsgálódás most kezd életet nyerni: a betü megöl!... a lélek elevenit!!... A vallás czélja nem lehet — vak hit, mely megelégedjék teljesülhetetlen igéretekkel; boldog lehessen meggyőződés nélkül.... A vallás czélja: mind e földi életre, mind a jövőre nézve oly összhangot létesiteni a sziv és lélek nemesebb vágyaiban és küzdelmeiben, mely itt boldogit, ott a halhatatlanság koronáját szerzi meg számunkra. A vallás alapja csak a való lelkiismeret meggyőződése lehet szabad vizsgálódás és nem vak hit által.

Galileit a fejletlen jézusi fogalommal akarták elhallgattatni; ma már a fejlettebb jézusi fogalom tért nyit Darwinnak, Büchnernek a szabad vizsgálódásra: mindeneket megpróbáljatok s a mi jó, azt tartsátok meg.

A darwinismustól, büchnerismustól nincs mit félteni a jézusi hitelveket: ezek az emberi társadalom alapföltételei. Mig ember él és társadalom lesz: a jézusi elveknek is élniök kell, mind fejledtebben a fejlődő emberiséggel. A fejlődő emberiség a világszabadság felé gravitál, — a keresztény vallás pedig a világszabadság szegletköve. Láthatatlan halálos ellensége a tyranismusnak és szolgaságnak, egy oly szellemi hadsereg, mely a felvilágosultság fegyverével harczol és harczolni fog mindaddig, minden vérontás nélkül, mig az egész emberiséget meg nem győzi a testvériségről; ekkor leomlanak magukra az embert embertől elválasztó Jérikó-falak... s a nemzetiségi, vallási fajgyülölség csoda-szörnyei, e rabbilincs késziтő kyklopszai a rabszolgaságnak meg fognak halni és következík az aranykor: a világszabadság. Én hiszek az emberiség ez eljövendő boldog korszakában, a mult nagy eseményeinek tanulságaiból kiindulva. A keresztény vallás a mint az öntudat első sejtelmeivel a népekben a szeretet szivhurjait megpendíteni képes volt s ezáltal a kasztrendszer mohosult oszlopai összedüledeztek, ugy fogja majd a teljes öntudatra ébredéssel a tyrannismus szúette trónusát ledönteni s a valódi keresztényekké lett fejedelmeket arra lelkesiteni, hogy átokkal terhelt koronáikat sajátkezüleg törjék szilakba a világszabadság gránit talapzatán.

RÉDIGER GÉZA,
szabédi unitárius lelkész.

A CSALÁDI NEVELÉSRŐL.*)

A nevelésben család és iskola többnyire versengenek egy-ással az elsőség felett. Mindenik féltékenyen őrzi a maga jogait, nem enged belőle a másiknak. A szép és jó eredmények: min-enikéi, a roszakért: kölcsönösen vádolják egymást. És, ha a erben a közvélemény lépik fel birónak, többnyire párt állást glal el a szerint, a mint egyik, vagy másik fél informál ha-arább, mert mindeniknek van elég felhoznivalója: a másikkal emben.

E versengésben mindenik fél veszit a maga tekintélyéből, legtöbbet veszit a mindkettő által elérni óhajtott közös czél. pen ezért fődolog, hogy a gyermeknevelésben család és iskola gymással jó barátságban élő értelmes munkások legyenek, a k a legdrágább vagyonnak a gyermek lelkének és szivének ivelésén, és a legfontosabb czélnak: jövendő boldogságának egalapitásában, a társadalomra és az emberiségre nézve hasz-ossá tételében egyakarattal és egyértelemmel unkálkodjanak.

E nagy munkának végrehajtásában minden teendőjük kö-is ugyan, még pedig annyira, hogy a határt megvonni köz-k lehetetlen; de azt mégis ki lehet mutatni, hogy a teendők özül melyikből esik az egyikre vagy a másikra a nehezebb, ntosabb rész.

És ha az osztályt már csak ennyiben is végrehajtjuk, zonnal kitünik, hogy a tulajdonképeni nevelésben mégis első elyen áll a család, mely ha elmulasztja a reá eső részt elvál-lni, bizony nagyobb kár esik a jövendőben, mintha az iskola ulasztja el teendőjét.

Ez az igazság önkényt foly a két munkásnak természe-ből, mert ugyanis a család pótolhatja az iskolát, de az iskola családot soha.

A fennebbiekből azt hiszem meggyőződhetett mindenki arról, gy én most nem a theoriák szépen szóló hegedüjét fogom meg-

---

*) Felolvastatott a torda-aranyosmegyei tanitó-testület 1880. nov. 4-idki gy gyülésén.

húzni, s nem a tudományos nevelésről akarok szólani, hanem a praktikus nevelésről, a hová oda tartozik a gyermeknek nem csak a lelke és feje, hanem a szive és a keze is.

Valóban nem az a czélom, hogy azt mutogassam, miképpen lehet egy gyermekből poetát, philologust, mathematikust vagy botanikust nevelni, Miltiadest és Aristidest formálni; ez leginkább az iskola dolga levén, nem volna olyan közérdekü mintha azt mutatom meg, miként lehet belőle a szó valódi nemes értelmében véve vallásos, életrevaló s ennek következtében becsületes közhasznu embert formálni, a mire közvetlen a családnak van befolyása.

Ha az iskola elvétné is a maga dolgát, s a fiúból nem lenne poeta vagy mathematikus, vagy a történelem kimagasló alakja, az bizony nem olyan nagy baj még: lesz másból. — A társadalomnak nincs érezhető kára benne. De vétse csak a család el a maga dolgát s legyen a gyermekből hitetlen, dologkerülő vagy épen ártalmas ember: a kár a mi az emberiségben esett kiszámithatatlan. És ha az iskolának ennek hiányain kellene felépiteni lelkében a tudomány templomát: nem a becsület lenne oltára annak soha.

Épen azért tehát a gyermeknevelésben, mindig az utóbbi rész álljon szemünk előtt első sorban, annyival is inkább, mert ez mindenki által felhasználható közös vagyon, az előbbi pedig már némileg a kizárólagosság szinét viseli magán, a mennyiben ahoz mód és tehetség kell s különösen ez utóbbi tényező nélkül a dolog forcirozása még káros is.

Mellőzzük tehát most azt egészen s maradjunk csak szorosan a mellett, miképen lehet a gyermeket vallásossá, életrevalóvá s ezek következtében a társadalom hasznos tényezőjévé nevelni.

Vallásossá, minő középkori felfogás, mondja a modern tudós, az már lejárt.

Vallásossá! az az én dolgom, mondja az egyház.

Ha a vallásosság alatt felekezetiséget értünk, mind a kettőnek igaza van.

Nekem a felekezetiséggel semmi közöm. Előttem a keresztény vallás, midőn nevelésről beszélek, nem formákba öntve, békókba verve áll, hanem tisztán, szabadon, üdén, mint az életnek vize, mely megelevenit.

S hogy ezt tegyük a nevelés alapjául, arra feljogosit min

ket a történelem, a mely erősebb és jótékonyabb nevelő eszközt az emberiségre nézve még eddig fel nem mutatott; s feljogosit a mindennapi tapasztalás is, a mely a kétségbeesések és kislelküségek ezer példáját vágja naponként szemünk közé a társadalom minden rétegéből, melyeket ugy látszik, nem tarthat fel a tudomány, a mely elég erős arra, hogy a természetet s annak erőit megismerje, s azokat az emberi kényelem eszközeivé kényszeritse, de arra nincs elég ereje, hogy az embert maga magától megoltalmazza.

Komoly hozzászólása van a dologhoz még az *édes anyának is*, a ki azt mondja nekem, hogy igazad van, de tudom én azt nálad nélkül is. Fiam még nincs három éves: imádkozással kél és fekszik; leányom még nem töltötte be a nyolcz évet s már mind a tiz parancsolatot tudja. — Jó édes anya! ez mind szép s hiszem is, hogy az eredmény nagy fáradságodba, gyermekeidnek pedig sok könnyébe és keserü órájába került, de a dolog lényegére még ezzel semmit sem tettél. Tégy egy kisérletet, s ne mondasd el velök a megszokott imádságokat csak három hétig s meglátod, hogy minden vallásosságukat elfelejtették gyermekeid. A mig megnőnek sokszor újra kell kezdened a tanitást s mégis husz, huszonöt éves korukban édes keveset, vagy épen semmit sem tudnak belőle; pedig az volt a czélod, hogy élet-kincsül add nekik a vallásosságot.

Nem igy nevelési eszköz a vallás, hanem csupán csak ugy, ha minden erőltetés nélkül jelenik meg az a gyermek előtt kezdetben, s nem szavakban, hanem oly cselekedetek szemléltetésében és begyakoroltatásában nyilvánul, melyeknek hatása alatt nő, erősödik a fejlődő lélek a szerénységben, alázatosságban, emberszeretetben és becsülésben. Ha nem ismeri meg a hiuságot, nagyravágyást, önzést, türelmetlenséget a szülői házban, s nem látja az elcsüggedést, kétségbeesést a szülőknek arczán a sors mostoha körülményei között sem, mert azok *hisznek Istenben*; szóval, ha a vallás idvezitő hatását nem annak hirdetésére, hanem gyakorlására fektetjük.

S ha szavakban adunk is kifejezést néha a vallásnak, ne feledjük soha: miszerint egyedüli czélunk csak az, hogy őket a keresztény erények birtokossaivá tegyük, s igy eszközt adjunk kezökbe, melylyel az élet minden viszontagságai között lelkök és szivök tisztaságát megvédjék. Mert, ha ezt szemünk előtt tartjuk: nem eshetünk soha azon hibába, hogy lényegtelen, haszontalan dolgokkal kinozzuk elméjöket.

Tanitsuk meg csak gyermekeinknek azt, hogy mi mindnyájan egy szerető gondos édes Atyának vagyunk gyermekei, s ennek következtében minden ember felebarátunk, testvérünk, a kiknek sorsa iránt szivünk egész jó indulatával kell viseltetnünk; értessük meg velök, hogy az a gondos édes Atya a jó cselekedetekben gyönyörködik, hogy ő mindenütt velünk van s őrködik felettünk, hogy ő vigyáz az állatok, növények életére is, tehát még ezekkel is jóindulattal, szelidséggel kell bánnunk; s mutassuk is meg nekik miképpen. Tapasztalni fogjuk: hogy a czél elérésére többet tettünk mintha az egész bibliát könyv nélkül megtanitottuk volna nekik.

De ha a fennebbiek helyett azt mondjuk: ha nem imádkozol meg ver az Isten, ha eldobod az Isten áldását (kenyeret, húst, stb.) később éhen halsz meg, ha nem nyujtasz az éhezőnek és a szomjuhozónak segélyt: a másvilágon te fogsz azok sorsára jutni, ha a villámban az Istennek nyilát, a menydörgésben rettentő haragját mutatjuk be nekik, a melyek mind csak azért vannak, mert ők nem engedelmeskedtek, roszak voltak s igy a szeretet, béke és szelidség tudományát az irtózat és félelem ruházatába öltöztetjük, nem lesz a vallás az ő lelküknek testvére soha. Igyekszenek menekülni tőle, utálják, megvetik azt, mint mindent a mitől félnek és irtóznak, s igy igyekezetünknek gyümölcse lesz a vallástalanság.

Ha értelmöket meghaladó mysteriumok titkait fejtegetjük előttük, hogy pl. a jók a másvilágon miként állanak az Istennek jobbján, a rosszakat pedig miképen sütik, főzik a pokolban; ha a kéményt, kemenczét, pinczét, a csillagokat és az éjszakát szellemekkel töltjük be előttek, könnyen megtörténhetik, hogy nyomorulttá tesszük őket egész életökre, a kiknek lelke sohasem tud e nyügöktől az isten valódi ismeretére jutni s önállólag soha sem tudják keresni az idvességet.

Igy ártatlan lelkökre boritjuk a babonának sötét fátyolát, hogy egész életökön át az ördögök és rosz szellemek szolgái legyenek s ne érezzék soha a keresztény vallás megszabaditó erejét; s képtelenek legyenek arra, hogy fogadalmak nélkül Istennek tetszését megnyerjék.

Ha magyarázgatjuk azt, hogy te csak egy Istent hiszel, mert ez az igazság, te pedig hármat, mert ez az igazság, szóval, ha felekezetiségen kezdjük a tanitást: bajosan jutnak el a felebaráti szeretet magasztos tanáig. Igaz-

ságuknak érzetében első dolguk megverekedni azon pajtásokkal, kiknek más az igazságuk; vagy ha ezt nem teszik is, azt bajosan állják meg, hogy ki ne gunyolják mások meggyőződését. Ime a szeretet helyett miképen hintjük lelkökbe a bűnnek magvait s ültetjük szivökbe a keresztény vallás átkát: a bigottságot.

Ez mind igaz, mondják az emberek, de hát valamelyik felekezethez csak kell tartozni, s ennek a dolog természete szerint külső jelekben, eltérésekben kell nyilvánulnia, s minden szülőnek kötelessége gyermekét a maga vallásában nevelni.

Fájdalom igaz. Jézusnak nem csak palástján, hanem tudományán is megosztoztak az emberek; minden ember ragaszkodik a maga osztályrészéhez s ezt hibául felróni senkinek sem lehet.

Én csak azt mondom, hogy a felekezetiség legyen a legutolsó fejezet a vallástanitásban, s csak akkor vezessük e kényes határhoz gyermekeinket, ha már ismerik a keresztény vallás lényegét: a felebaráti szeretetet, s elég erősek értelemben annak felfogására, hogy a mások osztályrésze is épen olyan jó termőföld, mint a miénk — a különbség csak az, hogy mi igy, ők pedig ugy látják jobbnak mivelését.

Hát a vallásosság külső jelei egészen figyelmen kivül hagyandók? kérdhetné a pap.

Nem. A vallásosság külső formáit sem szabad mellőzni, mert nagy befolyással vannak a lelki életre, és a buzgóságnak előmozditói lehetnek, csak arra vigyázzunk, hogy alkalmazásukat eltaláljuk.

Én nem vinném addig templomba a gyermeket, mig értelmi tehetsége nincs oda fejlődve, hogy megértse, miszerint oda nem csoda látni, hanem imádkozni járnak az emberek; a mig szive meg nem érzi a vallásos ének felemelő hatását.

Ha ezek nélkül szokja meg a templom-járást, a hely elveszti előtte fontosságát, szentségét, s oda később csak kiváncsiságból, hivatalból vagy attól való félelemből megyen, hogy meg ne szólják az emberek, de soha *sem lelkének és szivének hivására.*

Épen azért vigyáznunk kell nagyon a vallásosság külső jeleinek gyakoroltatásával a gyermekre, nehogy közönyösökké legyenek azok iránt vagy pedig csak fitogatásból tegyék.

Ne erőltessük őket ezekre ideje korán, mert én merem

állitani, hogy a legtöbb templom-kerülő azokból lesz, kiket gyermekkorukban minden áron és minden körülmények közt templomba erőltettek, hogy ne mondjam: kergettek.

Itt a fődolog a példaadás. Tanitani szemléltetés nélkül nem lehet. Vallásosságot épen nem!

Menjünk elől csak mi jó példával: ők követni fognak; a nélkül, hogy küldenők, hivnok magunkkal: kérve-kérnek, hogy engedjük őket velünk jőni imádkozni. Lelkök szükségét fogja érezni ennek, ha látják a mi lelkeinknek vágyait.

Főkellék, hogy ezen teendőinket végezzük mindig a tárgy fontosságához illő komolysággal, buzgósággal, hogy már templomba készülődésünkből is lássák meg, miszerint a hely a hová megyünk szent s nagyban különbözik azon helyektől, a melyeken való megjelenéskor a köntös fodrára vagy a nyakkendő csokrára esik a főgond; s templom után elmélkedjünk még egy kevés ideig bár nem a látottak, hanem a hallottak felett.

Igyekezzünk az érdekeltséget, vágyat bennök a templom iránt ébreszteni, fentartani otthon is, s legyen kiváló gondunk arra, hogy az urfi vagy a kisasszony ne csak a „Sárga csikó“ dalaival múlattasson minket, hanem a szebb hangzásu egyházi énekek előadásában is jártas legyen, s óhajtsuk néha ezeknek előadását is, hogy ne legyen az csupán a kántor kötelessége. A zene, az ének a sziv beszédei, a buzgóságnak testvérei. Templomainknak pedig ezek legnagyobb hiányai, melyeket nem pótolhat sem a müvész ecsete, sem a tudomány ékesszólása. Ezek a legegyenesebb út, melyen lelkök Istenhez juthat minden időben, nem csak a veresbetüs napokon.

A vallást, meggyőződésem szerint csak a fennebbi főbb vonalokban megjelölt módokon lehet tanitani haszonnal, s igy lehet a gyermek életszükségletévé s megmentőjévé tenni.

Ezt a munkát kis részben végezheti csak az iskola, ez a család dolga, mert a vallásosságot tanitani nem lehet, arra nevelni kell a gyermekeket.

A terjedő vallástalanságért tehát nem lehet felelőssé tenni az iskolát, mert ez ma is tanít kátét eleget, nem szabad szidni a természettudományokat, mert ezek Istennek beszédei. A vallástalanságért a család felelős.

Egy másik szintén fontoság, mely a nevelésről a szülők részére jút: az életrevalóság.

Hogyan, kérdezhetné valaki, hát a templom mellé azonnal a bőrzét, vásári bódét, az imádság után a licitaciót, speculatiot állitjuk a nevelésben? Na hiszen szép rendszer mondhatom, jól beillik a mai romlott világba.

Nem! Én az életrevalóság alatt nem a vagyon hajhászást, nem a pénzimádást értem. Isten mentsen! Sokkal jobban szeretem és sokkal többre becsülöm a gyermekeket annál, minthogy rabszolgaságot akasszak a nyakokba.

Én az életrevalóság alatt, a mi szorosan a nevelés körébe tartozik, csak azt értem, hogy ideje korán szoktassuk hozzá gyermekeinket a természet és élet viszontagságainak elviseléséhez, a helyzet és körülmények helyes felfogásához és megitéléséhez, hogy önállóságukat biztositsuk és ne legyenek labdák a sors kezében.

Általános baj az a müveltebb és vagyonosabb családoknál, hogy a gyermekeket egy tekintetben igen sokra, más tekintetben pedig éppen semmire sem becsülik.

Ha például arról van szó, hogy a gyermekek éhesek: nem csak annyit adunk nekik, a mennyi elég, hanem annál sokkal többet, s nem csak izmaik és csontjaik fejlesztésére nézünk, de kiváló örömünk telik benne, ha úri gustussal birnak. Ha arról van szó, hogy a gyermekeknek ruházat kell: nem csak a czélszerüségre nézünk, de nem resteljük a divatlapok maszkuráit csinálni belőlök. Ha rendetlen a ruhájok: a rosz cselédek az okai; ha elvész a könyvük: a tanitó figyelmetlenségeért történik. Mi vesszük észre, ha elszakadt ruhájok, s mi figyelmeztetjük reá, hogy nem tiszta a gallérjok; ha elég okosok is különben megmagyarázni a czipésznek, hogy az idén milyen a divatos orr és sarok, s hogy sokkal jobban mutat a köntös zsinorszegélylyel, s ha elég felvilágosodottak is a vessző-büntetés eltörlésének üdvös volta felett elmélkedni. S ha szegénykék megálmosodnak: minden dolgot félre kell tenni az ágyvetésért és vetköztetésért, ha már elég nagyok és ügyesek is arra, hogy a „franczia-négyest közmegelégedésre járják.“ És hogy szórakozzanak is a sok lélekölő tanulás után: szinházba vagy táncziskolába visszük, ha nem nagyobbak is a széklábánál. Szóval, megteszünk mindent arra, hogy a kis uracsok és dámácskáknak az ég alatt semmi gondjuk se legyen s egyetlen kivánságuk se maradjon betöltetlenül. — De ha arról van szó, hogy a gyermekek valami do-

logfélében segitsenek valamit: arra ők igen kicsik; elfáradnak, meghülnek, de nem is tudnak hozzá; majd ha megnőnek. Mi lesz ebből? az, hogy 15 éves fiunknak 25 éves vágyai, s 12 éves leányunknak 18—20 éves igényei lesznek, melyek ha nem teljesednek be, nincs nyugalom, békesség a családban.

És ha a sors keményebb hangon kezdi huzni az életnótát, ha a fiunak magának kell megkeresni hirtelen még befaló falat kenyerét is, s a leány ruházat nélkül marad, ha nem dolgozik: a világ legszerencsétlenebb és legnyomorultabb lényei ők lesznek. Hogy ez már sokszor megtörtént az életben, s hogy ez ellen sem születés, sem vagyon nem védhetnek meg eléggé: minden ember tudja.

Épen azért idejekorán kell gyermekeinket dologhoz szoktatni, hogy vágyaik és igényeikkel munkaképességük is arányban nőjjön. Ugy kell őket nevelnünk, hogy lássák, érezzék, tudják, miszerint ők a családnak tényező tagjai, hogy annak fentartására, előmenetelére nekik is lehet befolyásuk, hogy nemcsak érettük, de nekik is kell tenni másokért.

Van is erre idő — mondják — a mamák a sok tanulástól! — Van. — Ha azon időnek egy részét, melyben gyermekeink a tanulás f á r a d a l m a i t semmitevéssel; léhaságokkal sokszor unalommal heverik ki; nemesebb szórakozásra fordittatjuk velök, mely erényt és egészséget szül nem pedig bünt terem; még pedig gyakran a bünnek azon átkos nemét, melynek következtében ifjuságok virágjában hullanak le az életnek fájáról. A munka változtatás adja a legnemesebb szórakozást.

Ha nem is tanittatjuk őket mesterségekre, mint Rousseau ajánlja, de értelmök, felfogások és erejökhöz mért minden oly dolgokban foglalkozást, megbizást kell adnunk a gyermekeknek, melyek kézi ügyességük, rendszeretetök, itélő tehetségök fejlesztésére befolyással vannak.

Kezdhetjük azt először azon, hogy ruháik, ágynemüik tisztán, rendben tartását egyenesen az ők kötelességökké tesszük, le egész a czipő tisztitásig. — Mert ezzel még azt is elérjük, hogy ruháikat kimélik, s nem mennek haza az utczákról nyakik sárosan. — Az asztal körüli teendők szintén az ők hatás körükbe tartoznának, melyek által figyelmök, szolgálatkészségök, előzékenységök nagy mértékben fejlődnének.

Később reájok biznók még a nagyobbacska dolgok rende-

zését is. — Hiu, pincze, kamara, udvar, kert stb. az ők felügyeletök és segitségökkel kezeltetnének. — Megbiznók a ház számára szükséges bevásárlásokkal, nem csak czérna-, szalag,- gombostűfélékkel — hanem gabona, vetemény, majorság beszerzéssel vagy eladással, ha először némi kárunk lenne is ebben. — A kiknek pedig gazdagságuk, üzletök van; azok száz meg száz alkalmat találhatnak, naponként arra, hogy gyermekeiknek módot és alkalmat adjanak a cselekvésre.

Megbizásainkkal olyan körülmények közé is hozhatnók néha gyermekeinket, hogy megéhezzenek, megszomjazzanak, hogy lássák s tapasztalják korán azt, miszerint egy darab kenyér és egy ital viz még nem megvetendő áldása Istennek; hogy a szélben, viharban esmerjék meg becsét a kunyhónak, a melyben hozzájok hasonló — boldogságra teremtett lények laknak.

Az Istenért, hiszen tán nem nevelünk gyermekeinkből inasokat, szolgálókat! mondhatná egy a világ szerént gyermekeit szerető, gondos édes anya. — Légy nyugodt jó anya — igy urakat és urnőket nevelünk, a kik az életnek és körülményeknek nem lesznek rabszolgái, a kiket még a nyomoruságok sem tesznek szolgákká.

Igy nő bennök az önérzet, önbizalom. — Megismerik a rend és tisztaság becsét, mert ők csinálják azt. — Tisztelik és szeretik a munkát, mert eredményének áldását magukon tapasztalják. — Nem fognak unalomról panaszkodni, vidám egészséges arczokról az élet mosolyog reád.

És ha azt mondod nekik: ma nem lehet szinházba, bálba menni, mert édes apátok fáradtan jött haza a hivatalból, vagy gazdaságból — nem látsz könnyeket szemeikben, zugolódást ajkukon. — Ők tudják, hogy az a fáradság, tiszteletet, hálát érdemel.

S ha azt mondod: a télire nem lehet uj divatu kalapot, köntöst venni s még tán bálba sem mehetünk, mert drága a gabona, kevés a pénz, nincs jövedelem. — Ők érteni fognak téged, panasz helyett melléd állnak a munkában, s nem kell, hogy vidámságukat kölcsönvett pénzzel vagy hitellel ébrezgesd. A munkának ismerete a legnagyobb zsarnoknak: vágyaiknak s uraivá teszi őket.

Igy fejlődnek oda, hogy már 16—20 éves korukban a család legfontosabb, legkomolyabb ügyeinek intézésére is képesek. — Saját dolgaik elvégzéséből pedig becsület-kérdést csinálnak.

Nem lesznek járda-koptatók kávéház hősök, anyámasszony katonái, regényhősnők és mesebeli kiralynék, a kiknek már kalandjaik voltak, édes reményekben és vágyakban csalódtak. — A kik az életnek mézét már megették s nem maradott egyéb hátra számukra az unalom és panasznál, a kik egy kegy mosolyért, vagy zsiros falatért eladják meggyőződéseiket, mert szembe nézni az élettel gyávák.

Ilyenkor aztán sirva látjuk át tévedéseinket, de nagyon keserü tapasztalás árán tudjuk meg, hogy a gyermekek nem játék szerek, nem kirakatba való portékák, nem szeszélyeink és hiuságaink eszközei, hanem a legszentebb vagyon, melyet a gondviseléstől nyertünk: belölök lesz a férfi és a nő, a kikkel be kell számolnunk az életnek. Jaj nekünk, ha a számadás roszszul üt ki: boldogságra teremtett lényeket tettünk szerencsétlenekké.

Nem azt mondom én ez által, hogy ne adjuk meg gyermekeinknek a sorsukhoz illő társadalmi ügyességeket, a miveltségnek külső formáit; csak azt, hogy ne erre fektessük a fősulyt, mert ez csak külmáz, melyet a sors egyetlen ütése lever róluk; s nem védi őket meg, se hidegtől, se melegtől.

Ha kikerülheti miért dolgozzék? mondja a gazdag, megél a nélkül is. — Azért tanul, hogy az esze után éljen: mondja a szegényebb.

Megtörténhetik. — De azt kérdem én, hányadik ember tud akkora vagyont hagyni gyermekére, hogy azt a féktelen vágy és a munka képtelen igény meg ne emészsze? Nem látjuk-e nem olvassuk-e naponként megdöbbentőleg sokszor, hogy százezeres birtokok felett ütik meg a dobot, s lesz a kényelemhez szokott, s még a széltől is megóvott család földönfutó, s koldusabb a koldusnál. És a mi még ennél is lélekrázóbb: nem olvassuk-e naponként a sikkasztások ezer nemét a társadalom minden osztályában?

Megél az esze után is?! Nagy elbizakodás, nagy tapasztalatlanság.

A tudomány életrevalóság nélkül beválthatlan pénz: e mellett meg lehet halni éhen. Sokszor ismétlődik az életben az az ismeretes adoma, hogy az eminentiakat a secundak huzzák ki a sárból. — Nem a vagyon, nem az ész: az életrevalóság a legbiztosabb capitalis.

Ha már a nevelésnek e két legsarkalatosabb kellékét: a vallásosságot és életrevalóságot elsajátitják a gyermekek a csa-

ládban: egészen másodrendü kérdés az minő pályára lépnek. — A társadalom hasznos tagokat nyer bennök.

Ismerni fogják kötelességeiket; s nem sértik meg az emberi méltóságot soha. — Az életrevaló felebarátok talpkövei a társadalmi és családi jóllétnek, boldogságnak.

PÁLFI KÁROLY.

EGYHÁZTÖRTÉNELMI ADATOK.

XLV.

Bogáthi Fazakas Miklós még egy müve.

(Adalékul.)

A „Keresztény Magvető“ idei I. III. és IV. füzeteiben e XVI-ik századi magyar iróról megjelent tanulmányom átolvasása Szabó Károlyt, a kitűnő történetirót és magyar-könyvismerőt arra inditotta, hogy annak egy ujabban felfödözött müvét velem megismertesse; későn kapván, tanulmányom irásánál nem használhattam fel, de közlését ez időszaki iratban szükségesnek láttam a tőle fenmaradt emlékek teljességeért. A kapott utasitás alapján a M. Tudom. Akadémia könyvtárában levő Bogáthi-féle könyvpéldányt megnéztem, összehasonlitottam s belőle jegyzést kész tettem. Nem levén emlitett tudósunknak kifogása levele közlése ellen, azt annyival inkább teszem, mert ő határozott véleményt mond azon controversiás kérdésről: vajjon egy vagy két Bogáthinak tulajdonitandók-e mindazon theologiai és költői müvek, melyeket az irodalomtörténet eddigelé a név alatt ismer? Azonban hadd szóljon maga a levél.

„Kedves barátom! . . . . Bogáthi Fazakas Miklósról irt tanulmányodat nagy érdekkel olvastam; teljesen meg vagyok győződve, hogy mint iró s költő csak egy B. F. Miklós működött.

„Figyelmeztetlek — meglehet, későn — egy munkájára, melyet én hibásan Fejes Miklós név alatt közöltem.*) Ennek — közepén csonka — egyetlen példányát én nem láttam; a bécsi Theresianum könyvtárában volt példány leirását Károlyi Árpád közlése szerint adtam, ki nem vette észre, hogy az ép korában 6 levélből állott nyomtatványból az A_2, A_3 levél hiányzik, s utánna indulva, azért irtam le e példányt igy: 4 dr. A—B_2 (2 levelenkint) = 4 számozatlan levél, holott az egész, mikor számozatlan volt, 6 levélből állott.

„A Fejes nevet is Károlyi után adtam, ki a vers-fejeket igy jegyezte ki: „Nikoleos Feves de primo intôr se narrat honore dvces.“ Tévedésemre Szilády Áron figyelmeztetett, ki a Theresianumból a Magyar Tudom. Akadémia számára 1878-ban megszerzett példányt használta s annak csonkaságáról értesitett. Azonnal tisztában voltam a vers-fejekkel, melyeket igy lehet s igy kell kiegésziteni:

Nikoleos Fi(...gulus de gente Bogathia vat) e s
De primo intôr se narrat honore Dvces.“

„Ennek az egyetlen csonka példánynak, melyet Toldy csak Bécsben láthatott, s melynek fölkutatásával, az én kérelmemre, Szilágyi

---

*) RÉGI MAGYAR KÖNYVTÀR czimü, 1879-ben Pesten megjelent művem 341. száma alatt: (*Három jeles főhadnagyok vetélkedések* stb.)

Sándor és Károlyi Árpád egy pár napig fáradoztak, az Akadémia könyvtárában utánna nézhetsz....."

Eddig a levél.

És most álljanak itt saját kijegyzéseim. Adom a mű czimét, ugy, a mint a könyvben van s néhány kivonatot, hogy az olvasó már a versclési módról ráismerjen Bogáthira.

HÁROM IELES FŐHADNAGYOKNAC AZ Nagy Sándornac, Annibalnac, és az Romai Scipionac, a Boldogságnac helyén az fő helyről való vetélkedésec.

Ad Notam: Iollehet nagy sokat szóltunk Sándorról.

Az első vers-szak ez:

Nem régen löt dolgot egyet mondanéc,
Ha tudnam hogy azt töllem mind elhinnéc,
Minap nagy bizonnyal nékem beszéléc,
Kit tudni mindennek méltónac vélék.....

Irtac az Poétác sokat Pokolrol,
Mint a Szentirásoc az más Világról,
Mondják, hogy föld alatt vagyon valahol,
Gonoszok sem messze vadnak az ioktól. stb. A levél.

Hiányzik az A_2 A_3 levél.

Következik: A_4 levél, igy:

Szálléc onnan előbb Ciliciába,
Hun Darius szántalan néppel vala,
Vtanba soc ország hozzám holdola,
Ott vesze masodszor Darius hada sat.

A meglevő B—iv igy kezdődik:

Seregével össze — — kal éle,
Mikor Rómát könnyen ő megvehetné,
Alkalmatosságot de elhenyélé.
Ez io vitéz ember, kin kapni kelle stb.

A végsű két vers-szak ez:

Ezec vitézségét mindennec irtac,
Vraknac, királyoknac példát hattac,
Eszében forgottak Mátyás Királynac,
Ha igaz irása Bonfiniusnac.

Szent György napján irám ezt én versekben,
Ezer öt száz hetuen hat Esztendőben,
Király (igy!) koronásztam vala örömben,
Kit Magyar nemzetnec éltessen ISTEN.

A munka végén van Kolozsvár czimere koszoruval befoglalva, s alol ez: COLOSVARATT.*)

---

*) Össze van kötve ily czimü költeménynyel: IGEN SZÉP HISTORIA Sigmond Czaszarnak üdeiebe löt Dolog, Az nemes két személyről Eurialusrol es Lucrecyarol es azoknak egymashoz valo szerelnekről sbt

Kit értett Bogáthi a magyarok koronázott királyán? ha nem a lengyel királylyá választott Báthori Istvánt, a kinek kegyét e költeményében is keresni látszott — nem tudom. . . . Azt hiszem, a „K. Magvető" olvasóinak érdekében cselekszem, midőn az „*Ungaricumok*" nagymesterének e szives közléséért köszönetet mondok.

Közli:
Jakab Elek.

XLVI.

Péchy Simon levelei.

1.

Generose dne fili plurimum dilecte observande!

Levelével az kegyelmed szolgája Segesvár és Szent-Erzsébet felől kerülvén. Bumban sok gondomban hamar expediálván elfelejtettem megirni az imátkozásra a mint másokat intönk kerönk betegöket: Ö maga az beteg valamint ereje szenvedi Istenhez esedözzék sirással, ohajtással. Bizonyos irásban olvastam és sok bizonság van róla. Ő magának az betegnek imádsága, zokogása, sirása előbb hallgattatik meg, s igen is meghallgattatik. Azért kegyelmed intse magatul is a mint ereje, szenvedi és a mint tudja, untassa fárasza Istenét maga eletéért. És ha tud, anyira tudna, akár az Bogáti soltárából s akár az én forditásomból az 38-ik, 39-ik, 40-ik, 41-ik soltárokat imátsága példájára olvashattya. Ezon occasióval hogy értsek szolgám által leányom állapotja felől küldött. . ez czedulát kegyelmedhez. Adja Isten érthessek örvendetesebb állapotuk betegek felől. ex Szt-Erzsébet die 23 febr. 1637.

Gd. v. Pater Sincerus
S. Pechi.

Külczim: Generoso domino Stephano Angyaloss de küs Egrestő etc. filio plurimum dilecto, observando.

Eredetije a gr. Teleki család levéltárában M.-Vásárhelytt.

2.

Humillima Supplicatio generosae dnae Elisabethae Zygethi, Relictae viduae generosi dni Ioannis Angyalosi de Egrestő et filii Sui Stephani Angyalosi ad Illustrissimum D. Principem.

Kegyelmes Urunk Fejedelmünk, Nagyságodnak igen alázatosan jelentjük; Az miért Nagyságod mindmagamat, fiamat provocaltatta az Sabbatismusért, Noha comparealt az fiam, és magam sulyos nyomorult betegségem miatt personaliter nem comparealhattam is, mindazáltal többet biztam Nagyságod fejedelmi méltóságos kegyelmességihez; Nem itilhetjük elégségünket arra, hogy Nagyságoddal perlekedjünk.

Könyörgünk Nagyságodnak igen alázatosan, ellenünk való causáját méltóztassék kegyelmed remittálni, holott mi nem judaizáltunk.

Nagyságod kegyelmességéért az Isten áldja meg Nagyságodat.

N. K. V. V.

Válasz a hátlapon: A törvénhez tartsák magokat. 13 febr. die 1638.

Eredetije a gr. Teleki család levéltárában.

Péchy zsoltár-forditásait, melyek az ujabb időig ismeretlenek voltak, épen az érdemes közlő, Koncz József úr fedezte fel a Teleky-könyvtárban.
Szerk.

3.

Generose domine fili, plurimum dilecte, observande.

Servitiorum meorum et paterni amoris commendatione praemissa. Algyamegh Isten Kegyelmedet jó egészséges élettel, és szomorusagibol vigasztalja.

Sok foglalatosságim miatt mindazulta is kegyelmed latogatasara nem keoldhettem, czuda ez mostani eúdeó, mely igen egymás hátára hajtja, szorgalmaztattja az gondokat. Jó szivvel és atyai kedvel kevánom azért, mind az kegyelmed és kiczid arva unokaczkamat egéssége és állapotja felől látogatni. És mivel az ferfiu edgyes állapotja, mint égyen magam tudom, kostoltam. Annak az kiczidnek jo moddal való dajkalkodasara mint ezközhessek gondjai miatt, feöképpen mikor hazaul kikelletik tavozni; nállamnál kegyelmed kostolya azt inkább naponként. Mostan már az atyámfia háromszékéről ugy jaött ki, oda be vetésit elvegezven, itt keűn leszen ezután mulatasa. Kegyelmed gondolja megh mind az maga atyai jo gondviseleset s mind az én atyai affectuomat szerelmes unokámhoz, bátorságos, tisztességes, csendes nevelesében ne tarczon ellent, bizza és adja ide mi kezünkben. Az bátorságért és illendeő tiszteösseges neveléséért, kegyelmednek ebből mind szive, elméje nyugodalma, megh leszen, és gyeönyeöreüséghe is naprol napra, mindenkor szeüntelen értvén ő felőlle, oly kedves jo akaro dajkái lesznek itt, mindenbe kedvekereséssel lesznek itt hozzá. És ha kegyelmednek ehez jo akaratja lészen (S legyen is penigh azon kérem, mind maga nyugodalmáért és az arvaczka jovaert) maga elmegyen feleségeöm oda elhozására, czak tegyen bizonyos választ kegyelmed az dologra. Eltesse az Uristen kegyelmedet sokáiglan kedves jó egessegbe. Ex Szentersebet die 16 octobris A. D. 1641.

GDV. (= generosae Dominationis Vestrae).

Pater Sincerus
Simon Pechi mp.

Kulczim: Generoso domino Stephano Angyaloss de Keüss Egreseö etc. Domino filio mihi plurimum dilecto, observando.

Eredetije a gróf Teleki család levéltárában Maros-Vásárhelytt.

NB. Ezen kivül van még Pechi Simonnak négy eredeti levele az említett levéltárban: 1637. ápril 20. és jun. 18-ról Szent-Erzsébetről 1641. aug. 25. Sárdról; a negyedikről az évszám kiszakadt.

Közli **Koncz József.**

XLVII.

K. Nagy Lázár levele a Brassai S. tanárrá választása érdekében.

Az alábbi levél irója Káli Nagy Lázár, néhai K. Nagy Elek főgondnokunk édes atyja, kolozsmegyei főbiró, kolozsvári Collegiumunknak 1807 től—1836-ig egyik legérdemesebb felügyelő gondnoka volt. Ezen hosszu idő alatt a nevezett iskolában életbe lépett csaknem minden üdvös reform ő tőle származott, melyeknek kivitelében rendkivüli kitartás, szivósság jellemezte.

Molnos Dávid egyik professorunk 1836. aug. 16-án cholerában hirtelen elhalván: K. Nagy Lázár azonnal működni kezdett a Brassai Sámuel megválasztatása érdekében s halálos ágyán irta e levelet Vargyasi Daniel Elek főgondnokhoz, minek következtében a főtanács 1837. febr. 8-án egyhangulag meg is választotta Brassait, mely választás azért is emlékezetes, mert ő a legelső nálunk, a ki a századokon át divatos latin helyett, magyar nyelven tartotta székfoglalóját azon évi márt. 2-án, mivel már előre jelezve volt Brassainak azon terve, mely 1841. valósult meg a magyar nyelvnek iskoláukban átaláuos tannyelvvé tétele által. A már akkor nagyhirü tudós neve azóta szoroson egybe füződött főtanodánk történetével, melyet részint mint tanár, részint mint ma is egyik áldozatkész felügyelő gondnok a legszebb lapokkal gazdagitott. S mi igen örvendünk, hogy tanárrá választatásának ezen érdekes okmányát szerencsénk van közreadhatni.

Méltóságos Fő Ispán és Fő Curator úr!

Statusunkra néztt szomorú halála Tiszt. Molnos Dávid úrnak, minden hiven érző atyánkfiját méltó félelembe ejtheté, hogy: a' mellett, hogy a' tanitás rendje zavarba jön, még a' megürült Professorság is bajosan leend ki pótolható.

Fájdalmas, hogy veszteségnek éppen akkor kelle érni Statusunkat midőn embereire leginkább van szüksége.

Mindenek előtt tehát azon kell gondoskodnunk, hogy a meg ürült hely betöltessék, még pedig a' lehető legjobban. A' Tiszt. R. Consistorium gondoskodott ugyan ideiglen annyiban, a mennyiben a' néhainak tanitmányait a' 3 professorok közt felosztotta, a' megürült helynek telyesleg s végképeni betöltése a' Fő Consistoriumnak maradván fenn. Ha ifjainkat körül nézzük, egyet sem találunk annyira készültet, hogy Akadémiára felküldethessék; de ha szinte találnánk is, avagy volna-e statusunknak annyi tehetsége, hogy azt Akademiára azonnal felküldhesse? s ha volna is, valyon iskolánknak most is hanyatló állapotján nem fogé még azis csökkenteni, hogy ezen tanitószék oly sokáig nem lesz betöltve? 's ki tudja végre is hogy lesz? mert az Akademiára küldendők iránt nagyon bizonytalan a' kinézés, 's mily sokszor meg csalatkoztunk már, a' mellettt, hogy statusunk drága pénzét okuélkül, 's valóban károson vesztegettük el! De, ha szinte mostan ezen hely azonnal telyesleg betöltetik is, fenn marad mégis egy Akademiára küldendőnek szükségessége, elgyengült öreg Főtiszt. Püspökünk mily könnyen elhalhat, 's akkor ismét csak a' zavar áll elő, előre kell gondolkoznunk!

Nekünk e' jelen esetben nem Akadémiára küldendőről kell gondoskodnunk, hanem, hogy kit találnánk, ki eléggé alkalmas volna ezen helyet azonnal, nem ideiglen — de telyesen, 's végképen betölteni? Ezt csak és csupán úgy látom eszközölhetőnek, ha Brassai Sámuelt ezen Professorságra felszólitjuk.

Valóban örvendhet statusunk, hogy egy ily embere van, ki oly szép és széles tudománnyal bir, 's még pedig mind ebbe az üdő szerinti előhaladás szerint be hatva; több nyelveket, u: m: görögöt 's deákot telyesen és classice — angolt, németet, franczíát igen jól — tud; ki általános becsűlésben 's tiszteletben van; 's mind e' mellett közönsé-

sen ösmeretes azon előadási könnyüsége is, mely által a' legbajosabb rgyakat is értelmesen, 's akárkinek megfogásához képest — gyönyör-ödtetve — tudja előadni. — Ezen derék férfi kész az irt Professor-got el is vállalni. Valóban megbocsáthatatlan hiba volna ezen alkalmat kolánkat jobb lábra tennünk el múlatni, mert a' mellett, hogy a' meg-ült hely azonnal, minden költség nélkül 's méltólag be lenne töltve, ég azon kedvező kinézésünk is lehetne, hogy valamemelyik Professor-g ürülvén, például a' mathesisi 's physicai — azonnal általa a' leg-keresebben lehetne betölteni, helyébe aztán akkor — minthogy addig szülhet más is — mást tehetvén. Ha statusunk javát vesszük fel, őt minden rülmények sürgetőn ajálják. Őt valóban második Franklinnak lehet monda-, ki vas szorgalma, 's egyedül csak a' tudománynak élés által oly sok olda-lag, oly bámulatoson és annyira ki mivelte magát! Az, a' mit némely gon-atlanok ellene tán vethetnének, hogy ő klávirt is tanított, az néki csak cséretére szolgálhat; mert azt is csupán önerején tanulta, 's valóban örnyü alatt áll az, ki a' szép művészetet nem tudná illő fényében látni, illőleg méltatni, de ezen semmit nyomó ellenvetést eléggé megczáfolja szta 's feddhetetlen charactere.

Sajnálom, hogy beteges voltom miatt a' szobára lévén szoritva, zen ügyben telyesen, úgy a' hogy kivánnám részt vennem nem lehet. Tudom, ismerem a' Mlgs Fő Ispán úrnak statusunk iránti mindenkori uzgalmát, 's azért nagy tisztelettel 's telyes bizalommal instálom, mél-óztat ezen tiszta meggyőződésem szerénti, 's statusunk bizonyos hasz-ára néző javallatomat hathatós pártolásával előmozditani 's létesiteni. Ki ülönös nagy tisztelettel maradtam

a' Méltóságos Fő Ispán és Fő Curator úrnak

Kolosvártt August. 29-én 1836.

alázatos szolgája:

Nagy Lázár.

Külczim. Méltóságos Vargyasi Dániel Elek urnak ns. Felső Fe-ér vármegye nagyérdemü Fő Ispánjának, az Erdélyi Unitárius Status ő curatorának különös nagy tisztelettel. Radnóton által Dicső-Szt. Mártonban.

Közli: B. G.

VASÁRNAPI ISKOLA.

JÉZUS ÉLETE.

Solly H. H. után.

(Folytatás.)

HETEDIK LECZKE.

A szombat az emberért van.

Elolvasandó Máté 12,1—16 ; Luk. 6,1—16. Alapige Máté 12,11—12.

Jegyzetek.

Máté 12,1. A héber törvény megengedte, hogy a ki éhes volt kezével a gabona kalászát leszaggassa (V. Móz. 23, 25.), de II. Mózes 16, 22. szerint a szombat napon nem volt szabad érinteni.

12, 4. Az ur asztalára 12 kenyeret kellett tenni. (III. Móz. 24, 5—6.) A Dávid történetére nézve lásd I. Sám. 21, 1—6.

12, 6. olv. „hogy ez nagyobb, mint a templom.“ E hasonlat igy értelmezendő: ha a templom szolgáinak meg van engedve, hogy szombaton dolgozzanak, azéinak is meg kell hogy legyen, a ki nagyobb, mint a templom; én több vagyok mint a templom.

12, 9. v. ö. Márk 3, 1. s köv.

12, 10. A hagyomány szerint szombaton csak a halálos betegeket volt szabad gyógyitni.

Jézus mint gyermek hiven engedelmeskedett a szülői parancsnak, a vallásos rendeleteket megtartotta, s mint férfi tisztelettel emlékezett meg azokról. De a kor sokféle rosz szokásainak nem engedelmeskedett szolgailag. S ezért nem is sokáig maradhatott el az összeütközés közte és a farizeusok között, kik a böjtölésre, a szombatra s más ily szokások megtartására fektették a fősúlyt. Lássunk nehány esetet.

A farizeusok a nagy engesztelő ünnepen (III. Móz. 16, 23. 26—32.) és más rendes ünnepeken kivül még rendkivüli napokon is tartottak böjtöt, igy csütörtökön, midőn a mint hitték Mózes felment volt a Sinai hegyre és hétfőn midőn onnan lejött. Keresztelő János és tanitványai mindezeket pontosan megtartották, (mint a róm. és gör. katholikus és keleti egyház hivei most) s ugyanazért a farizeusok nagyon csodálkoztak, hogy Jézus, ki a Keresztelő János követője volt, elhanyagolta. Egyszer meg is kérdezték, hogy mi az oka, hogy „mi és a farizeusok sokat böjtölünk, a te tanitványaid pedig nem

böjtölnek?" Máté 9, 14. (Márk. 2, 18.) Jézus a kérdésre adott feleletében határozottan elitélte az oly böjtöt, a mely csak a látszat kedvéért tartatott meg. „Böjtölhetnek-e a menyegzői vendégek", kérdi Jézus „mig velök van a vőlegény?" A vőlegény barátai a menyegző hetében nem gondolnak a böjtölésre, de épen ugy nem gondolnak a tanitványok sem, a mig Jézussal együtt örvendhetnek. „De eljőnek a napok, a mikor a vőlegény elvétetik tőlök és akkor böjtölnek." Ez annyit jelent, hogy Jézus csak azt a böjtöt helyeselte, a mely a sziv bánatának volt kifejezése. Előtte más böjtölésnek nem volt semmi érdeme.

Ennél még nehezebb vádat is találtak ki ellene. Csakhamar a páska ünnep után, midőn már érett gabona boritotta a mezőt, Jézus tizenkét tanitványával együtt a szomszéd faluba ment. A tanitványok szaggatni kezdették a kalászokat az ösvény mellől. Erre a farizeusok, mintha Jézust tartották volna felelősnek, azt mondák neki: „ime, a te tanitványaid törvényellenes dolgot cselekesznek, még pedig szombat napon." Jézus hamar elhallgattatta őket az irás szavaival, midőn nagy nemzeti hősükre, Dávidra hivatkozott, ki „a papok számára tett kenyeret elvette a templomból." Miután pedig tanitványainak megadta a kellő utasitásokat, s miután eljárását a papokéval is indokolta, kimondotta azon sokat jelentő nézetet, hogy: a szombat van az emberért és nem az ember a szombatért. Következőleg az ember fia ura a szombatnak. A szombatosság ma is ismert dolog, de ez a farizeusokéhoz még csak nem is hasonlitható. A farizeusok semmit meg nem ettek volna a mi szombaton készült, mivel szombaton nem volt szabad dolgozni.

Egy más ehez hasonló eset a synagogában fordult elő, hol egy fájos kezü ember volt jelen. A farizeusok próbára akarták tenni Jézust, hogy aztán a vének tanácsa előtt bevádolhassák. Jézus vevén észre szándékukat, igy szólott: „menj és állj a középre." Akkor azt kérdezte a jelenlevők közül, főleg a törvénytudóktól, szabad-e szombaton jót vagy rosszat tenni? szabad-e az embert megmenteni vagy elveszteni? Kérdését mély csend követte, midőn egy lenéző tekintetet vetvén rájok igy kiáltott: „nyujtsd ki kezedet" s a beteg keze azonnal meggyógyult, a farizeusok pedig, mivel kérdésére nem tudtak felelni, elmentek, hogy megbeszéljék, hogy mit tegyenek a szombatot megszegő Jézussal. (IV. Mózes 15, 32—36.) Jézusnak ezen gyógyitását némelyek csodának tartják. De a farizeusok nem tekintették természetfeletti dolognak s nekünk sincs miért annak tekintenünk. A fő dolog az, hogy Jézus a szombatot megszegte s hogy a farizeusok e miatti boszujokban elakarták veszteni őt. Mig azok amott tanácskoztak, ő félre vonult, hogy magános imájában közlekedjék mennyei Atyjával.

Lukács közvetlen ezután a 12 tanitvány választatását adja elő, a mi hihetőleg ez időtájban is történt; de ekkor még nem neveztettek apostoloknak. E nevet csak halála után kapták.

Kérdések:

1) Hogy kezdett fejlődni az ellenségeskedés Jézus és a farizeusok között.
2) Beszélj el kettőt vagy hármat az ellene felhozott vádakból. Mivel vádolták a tanitványokat?
3) Mit csinált a két párt, miután a synagogából kimentek?

NYOLCZADIK LECZKE.

Az uri ima.

Elolvasandó: Máté 6, 9—13; 7, 7—11; 18, 21—35. Alapige: Máté 6, 9—13.

Jegyzetek.

Máté 6, 6. „Ki a mennyben vagy" némely kritikusok véleménye szerint későbbi toldás kell hogy legyen.

Olv. „a mi holnapra való kenyerünket add meg nekünk ma." A „mindennapi" szó helytelen forditása az eredetinek.

„12. Olv. „a mint mi is megbocsátottunk azoknak, kik ellenünk vétettek."

„13. „És ne vigy a kisértetbe, hanem szabadits meg a gonosztól." Valószinüleg nem tartozott az eredeti imához. Ezek Jézusnak a Gecsemánéban mondott nevezetes szavai s hihető, hogy a tanitványok azért foglalták az uri imához, hogy azzal együtt mindig ismételhessék. A gonosz némelyek szerint erkölcsi roszat jelent. Az eredeti szó legtöbb helyen az ördögre vonatkozik.

„Mert tied az ország, stb." kihagyandó.

„Amen,"=„valóban" vagy „ugy legyen." Az apostoli korban a zsidók és a keresztények az ima bezárásánál használták. Ha az imaolvasó imádkozott, akkor a gyülekezet mondotta rá az „Ament", a mi annyit tett, hogy a hallottakat hiszik és elfogadják, (v. ö. V. Móz. 27, 15—26; I. Kron. 16, 36. Neh. 8, 6. Zsolt. 106, 48. 1. Kor. 14, 16.)

(A Jézus imáját érdekesen tárgyalja Nagy Gusztáv a Prot. theol. könyvtár V-ik kötetében. A lelkészek és tanitók figyelmébe ajánljuk.)

A Jézus ellenségei mindinkább kezdettek szaporodni. Már-már nem volt kitől várjon segitséget.

Ha a vallásosabbakhoz akart fordulni azokat a farizeusok tartották vissza, ha a politikai hatalmakhoz, onnan a sadduceusok közönyössége és vallásbeli ridegsége utasitotta el. Csak a nép azon osztálya maradt hátra, a melyik a synagogába sem járt; azok a kiket „bünösöknek" neveznek. Ezek között volt egy nehány a ki hitt, a ki örömmel lépett országába s öröm-

mel hallgatta őt. De szigoru követeléseinek ezek sem tudtak eleget tenni. Még tanitványai között is alig maradt hü. Hová kellett hogy forduljon tehát? Rokonihoz? Azoktól nem sok segitséget várhatott. Barátihoz? Azok elhagyták. De mégis volt egy menedék..... Istenhez fordult. Munkája sikerét tőle várta. Életét rábizta. Bizalmát imában fejezte ki, s a segitségét imában kérte. Életének minden nagyobb mozzanatára imában készült elő. (Ezt különösen Lukácsnál látjuk 3,21. 5,16. (v. ö. Márk 1,35. 6,46. Máté 14,23) 6,12. 18,28. 22,41.42. v. ö. Máté 26,36 sk.) Imái rövidek és keresetlenek voltak. Ha imádkozni akart, akkor külön vonult valamely magányos helyre. Ha nappal nem volt ideje, éjjel imádkozott. Akkor aztán a rokon- és gyermeki érzelmek árja özönlötte el egész szivét. A világról elfeledkezett, csak az Atyát ismerte, világi gondjait mellőzte, s csak reményét és félelmét, örömét és bánatát tárta fel, és arra enyhülést, vigaszt és erőt nyert.

Innen jöhetett azon bizalmas gondolatra is, „kérjetek és megadatik". Ámbár sokszor megesett vele is, hogy a mit kért nem kapta meg ugy, a mint kérte, mégis mindig meg volt elégedve.

Jézus nem csak néma szavakban könyörgött, hanem imájának alakot is adott azért, hogy azt mások is megtanulhasák. Legszebb és legmeghatóbb minden imája között az általánosan ismert „uri ima".

Az uri ima két evangelistánál van leirva, de mind a szerzés körülménye, mind annak oka eltérő azoknál. Máté szerint Jézus a sokaságot tanitotta meg imádkozni. Lukács azt mondja, hogy Jézus először magánosan imádkozott s azután kérték tanitványai, hogy tanitsa meg őket is. Erre Jézus azt felelte, „a mikor imádkoztok ezt mondjátok: Atyánk! szenteltessék meg neved. Jöjjön el országod. Holnapra való kenyerünket add meg nekünk ma. És bocsásd meg vétkeinket, a mint mi is megbocsátottunk azoknak, a kik ellenünk vétettek.

Két dolgot jegyezzünk meg. Elsőbben, hogy csak azért lehet őszintén könyörögni, a miért megtettünk minden tőlünk kitelhetőt. Hiába kérjük a mindennapi kenyeret, ha nem dolgozunk azért becsületesen és szorgalmasan. Minden valódi imában Istentől arra kérünk segitséget, hogy teljesithessük akaratját. Másodszor, hogy csak akkor várhatjuk büneink bocsánatát, ha mi is megtudunk bocsátani. Ha nem bocsátunk meg azoknak, a kik megbánták, hogy megsértettek, ha elutasitjuk azt, a ki megakar békülni velünk, nem vagyunk alkalmasok arra, hogy Isten megbocsátását elfogadhassuk. Isten csak azokat szereti s azokon könyörül, a kik szeretetben és könyörületességben hozzá hasonlók igyekeznek lenni.

Kérdések:

1. Miért volt oly nehéz Jézusnak segitséget találni?

2. Miben talált erőt és vigasztalást? Miért szólott oly bizalommal az imáról?

3. Hogy várhatjuk Isten megbocsátását?

KILENCZEDIK LECZKE.

A farizeusok és a publikánusok.

Elolvasandó Luk. 18, 9—14; 15, 11—32; **alapige:** Luk. 15, 18—20.

Jegyzetek.

Luk. 18, 11. A zsidók állva szoktak imádkozni (l. 1. Sám. 1,26. Máté 6,5. Márk 11,25. Luk. 18,11), azonban a valódi áhitatos imát térdelve végezték (1. Kir. 8,54; Esd. 9,5; Solt. 95,6.).

„ 15,12. A héber örökösödési jognál fogva az ifjabbik fiu fél annyit kapott, mint bátyja.

„ „moslék“ helytelen forditása az eredeti szónak, mely a Szent-János kenyérfa gyümölcsét jelenti (botanicus neve Ceratonia siligna). Ezt még ma is megeszik.

„ 18. Az ég ellen és ellened (v. ö. Máté 18,21. 1. Sam. 7,6. 10,1. 7,51.

„ 19. „Tégy engemet olyanná stb.“ (v. ö. 1. Móz. 48,20. Ezs. 41,15.

„ 22. „felöltöző ruha“ helyett „felső ruha“.

A Jézus beszédeinek és tanitásainak különös erőt és szépséget kölcsönöznek a jól alkalmazott példázatok. Azokban mindig sok igazság rejlik, azok mindig az életből vannak meritve. Alig tudnánk szebbet és tartalomdusabbat találni, mint az, a melyet a tékozló fiuról mondott. Mily bölcsesség, mily magasztos gondolatok vannak abban foglalva!

A mi czélunknak leginkább megfelel az a része, a mely különösen a Jézus életét s a farizeusok és bünösökhöz való viszonyát magyarázza. Lássuk tehát ezt.

Mindig szálka volt a farizeusok szemében, hogy Jézus miként elegyedhetett össze a bünös néppel, miként alázhatta meg magát annyira. Tán ha ezt nem teszi, még némelyek követőivé is tudtak volna lenni. De nem, a büszke farizeus azt nem tehette, hogy a „bünösök“ és közönséges emberek közé vegyüljön. Ő teljesen meg volt elégedve önmagával. Neki elég volt a törvény s csak arra törekedett, hogy annak minden betüjét betöltse. Buzgóságát a nép előtt fitogtatta s az Isten tetszésének megnyerése felől magát biztosnak érezte. Ez egyoldaluság magával vonta a legnagyobb irigykedési vágyat. Midőn látták, hogy a nép nem azt teszi, a mit ők, gyülöletük csak fokozódott s azon hitben, hogy ők igazak voltak, másokat lenéztek.

Ebből kifolyólag a názáreti uj próféta iránt, kinek a népszerüsége nagyobb kezdett lenni, mint az övék, a legkeserübb gyülölettel viseltettek. Azzal vádolták, hogy ő népszerüséget hajhász s hogy még a bünösökkel is képes összeállni, ha jó teritett asztallal kinálják.

A tékozló fiu példázata éles vonásokban igazolja ez állapotot. Azt tán mindenki is ismeri s ha nem ismerné, valóban megérdemli, hogy megismerje, mert annál hatásosabbat és szebbet alig lehetne találni. (A tanitó olvassa vagy olvastassa el tanitványaival annyiszor, hogy meséjét teljesen ismerjék meg. Csak azután foghat a magyarázáshoz. Ennél pedig arra ügyeljen, nehogy tanitványai azt higyjék, hogy itt valamely könynyelmü fiuról van szó, mivel ez eset Zsidóországban természetes volt. Fő sulyt kell fektetni az ő s z i n t e m e g t é r é s r e). Mily igaz egy történet! Mindjárt rá ismerünk benne a publikánusra, ki eltávozott volt az Isten szolgálatából s most bünbánattal tért vissza. Ott van vele szemben a farizeus, a haragos fivér, vallásos- és erkölcsösnek tüntetve fel ugyan, de a ki csak fizetésért, szolgailag és büszkeségből, szeretet és jószivüség nélkül tesz valamit.

Lukács még magasabb szempontból veszi fel. Ő a pogányt és zsidót állitja szembe. A messze ország a külvilágot jelenti, mely nem ismeri Istent, a pogányságot, melynek jelképe a disznó. — Mindkét esetben a példa forrása az emberiségben van. A menyei Atya bünös gyermeke megszegi az isteni törvényt s képzelt szabadsága után szomjazva elszakad Istentől. Dobzódik mindaddig, mig a nyomor megtériti. A bünérzet megalázza és az Isten lábai elé borulásra birja. Az Isten szeretete sem késik, felemeli őt és visszaadja elvesztett becsületét.

Egy másik példában szintén a farizeus és a publikánus, vagyis a büszke és az alázatos viszonya van előnkbe adva. Vizsgáljuk meg azokat közelebbről. Mindkettő a templomba lépik, az egyik a homlokára és karjára kötött jelekkel (Mát. 23,5.) azért, mert a templomban jobban elvégezheti vallásos kötelességét (Mát. 23,5. 4 Móz. 15,37. sk. 1 Móz. 68); a másik mert bünei alatt roskadozni kezdett s csak az Ur az, a kihez fordulni mer. Amaz elvégzi pontosan, a mit a törvény kiván, még a rendesnél tán többet is. Meg is van elégedve. De valjon mit szólhatunk mi róla, ki azt a szegényt oly büszkén lenézte? Azt, hogy egy megtérő bünös felett inkább örvendeznek az égben, mint 99 igaz ember felett, a kiknek nincs szükségök megtérésre. Igen, mert a megtérő szivében oly nagy igazság magva rejlik, a melyről ama törvény szolgáinak még csak fogalmuk sincs.

Kérdések.

1. Mi hibájok volt a farizeusoknak? Miért nem akartak tanulni Jézustól? Miért voltak oly kiméletlenek a bünösök iránt?

2. Mond el a tékozló fiu példáját és magyarázd meg.
3. Mond el a farizeus és a publikánus esetét.

TIZEDIK LECZKE.

Összeütközés az irástudókkal és a farizeusokkal.

Elolvasandó: Máté 15, 1—20; Márk 7, 1—5 vagy 1—23. Alapige: Máté 15, 10. 11.

Jegyzetek.

Máté 15,1. A zsidóknál fontos dolog volt a kézmosás ebéd előtt III. Móz. 15,11. A vének alatt a bölcsek értendők. v. ö. Zsid. 11,2. 4. v. ö. II. Móz. 20,12. 21,17.

„11. Itt Jézus nem a törvényt, hanem az erkölcs elleni tisztátalanságot érti.

Az a tény, hogy Jézus a szombatot nem tartotta meg a törvény értelmében, még eddig csak a galileai farizeusok figyelmét vonta magára, de nemsokára a fővárosiak is lépéseket tettek ellene. Nehány irástudó farizeus Jerusálemből egyenesen a Genezáreth tavához jött, s Jézushoz csatlakozott, hogy meghallgassa tanitását. Első kérdésük az volt: „Mi az oka, hogy tanitványaid a vének rendeleteit megrontják, mivelhogy nem mossák meg kezeiket, mielőtt enni akarnak? „Ezzel Jézus a törvényt és a szokásokat szegte meg, s az igaz zsidó vallással teljesen ellenkező szellemben tanitott. A tisztátalanság nagy bün volt, s elkerülésére roppant sok szabályt dolgoztak ki. A mi nagyon is helyes lett volna, ha azzal a testnek szükséges tisztasága czéloztatik. De az egészen négy fejezetből álló törvény majdnem nevetséges dolgokra is kiterjedt: ha egy sirdomb felett keresztül ment valaki, már egész teste tisztátalan lett; ha a piaczon járt, ott sok emberrel érintkezvén, teste tisztátalan lett, ezért aztán nagyon sokféle módja van előirva a mosakodásnak.

Mivel felelhetett Jézus mindezekre a vádakra? Hasonló, sőt még nagyobb áthágással vádolta őket: „Mi az oka, hogy ti is megrontjátok az Isten parancsát rendeléseitek által? Mert Isten parancsolta: tiszteljed a te atyádat és anyádat", ti pedig azt mondjátok, hogy valaki ajándékát felviszi a templomba, ha atyját vagy anyját soha sem tisztelte is, az mégis használ neki. Ti képmutatók! Valóban ti csak ajakkal tiszteltek Istent, de szivetek távol van tőle.

Ily válaszból elég tisztán megérthették, hogy állanak a dolgok. Valószinüleg nem is kérdezősködtek tovább. De ugy látszik, hogy Jézus is átlátta, hogy az irástudóktól és farizeusoktól nem volt mit várjon. A sokaságot összegyüjtötte és hathatós szavakban előadta, hogy nem az fertőzteti meg az embert, a mi száján bemegy, hanem az, a mi azon kijő. Nem az a kérdés, hogy mit eszünk, hanem az, hogy mit cselekszünk.

Erkölcsi bünt érzéseinkkel és rosz érzéseinkből származó cselekedeteinkkel követünk el. Ez a mily természetes dolog előttünk, ép oly ismeretlen volt a zsidók előtt. Szerintök az volt és ma is az a kérdés, hogy a törvény mit parancsol. A disznóhúst, például, még ma sem eszik meg, nem mintha az egészségtelen eledel volna, hanem mivel az a törvény.

Épen ezért a Jézus példázatát sem értették meg még tanitványai sem. Az a lassuság, melylyel a bűn lényegét felfogták és akadékoskodó természetük, élénken előnkbe tárják, hogy Jézusnak mily nehézségekkel kellett megküzdeni. Láthatjuk, hogy ő még a nagy tömeg között is egészen egyedül érezhette magát. Igen, mert nem volt, a ki gondolatait megérteni, érzéseit viszonozni tudta volna. Csodálkozhatunk-e, ha halála után annyira félremagyarázták. A keresztyénység igazságai tehát először nem a „bölcseknek és okosoknak“, hanem egyszerü kisded csemetéknek voltak hirdetve.

Ezzel Jézus életének első szakaszát megismertük. Tekintsük át azt, mielőtt tovább mennénk. (A tanitó helyesen fog cselekedni, ha a leczkéket rendre ismételteti tanitványaival.) Láttuk, hogy hosszas hallgatás és előkészület után fellépett és a Keresztelő János küldetését tovább folytatta, hirdetvén a mennyország eljövetelét. Éreztük evangeliumának magas szellemét, kegyes gyöngédségét. Láttuk, hogy az az egyszerü nép szivére nagy hatást tett: azok örömmel hallgatták őt. Az ugynevezett bűnösök legszámosabban seregeltek hozzá, s oly szivességben és szeretetben részesültek, a minőt előtte még sem valpróféta, sem más szent nem mondhatott. De a kor buzgó vallásos népét, a farizeusokat szavai nem érintették. Azoknak elég volt saját igazságuk, saját szokásaik. Ezektől mindinkább megvettetett. A növekedő gyülölet és ellenségeskedés életében nagy válságot idézett elő. Erről szólani fogunk a következő leczkékben.

Kérdések.

1. Mit értettek a farizeusok a kéz tisztátalansága alatt?
2. Mivel mutatta meg Jézus, hogy hagyományaiknak nincs semmi értéke.
3. Mi teszi az embert valóban tisztátalanná?

EGYHÁZI SZEMLE.

„Sok elsők lesznek utolsók.“ Az irás eme szavai betöltek a francziaországi szerzetrendeken is, hol a mártiusi rendeletek folytán nov. 7-kéig 300 kolostort zártak be s 5000 szerzetest üztek ki celláikból. Kik egykor a lelkiismeret birói székében ültek s az inquisitió által rémületben tartották az egész keresztény világot, Francziaországban ma hazátlan buj-

dosókká, földönfutókká lettek. Sorsuk, valóban, részvétet ébresztene, ha a törvényeknek való ellenszegülés folytán, melyet pedig az apostol is tilt, midőn azt mondja: „minden lélek a felső hatalmasságnak engedelmes legyen", nem tették volna magukat gyanusokká hazafiságukra nézve.

Mind a mellett a kiűzött szerzetesek iránti részvétben igy sincs hiány. A zárdák bezárása alkalmával a tömeg nem egy helyt tüntetőleg viselte magát mellettök. Számos tisztviselő lemondott hivataláról. Közelebbről az angol egyház egyesületének (English Church Union) elnöke, Charles L. Wood, az egyesület tanácsa nevében, a mely az aláirás szerint 12 püspököt, 2500 papi és 15,800 világi tagot képvisel, Londonból a következő levelet intézte a párisi bibornok-érsekhez: „Uram, az angoloknak oly drága szabadság nevében az alólirottak az angol egyház papságának tagjai vagy ezen testülethez tartozó világiak kifejezni óhajtják Eminentiadnak s Eminentiád által Francziaország összes katholikusainak azon üldözések feletti méltatlankodásukat, a melyeknek az egyházi rendek jelenleg Francziaországban ki vannak téve. Nem hallgathatjuk el nyugodtan a zárdákon elkövetett méltatlankodásokat, a kápolnák megszentségtelenitését, kegyességök és nemes munkájuk által kitünő egyének utczára menhelynélküli kidobatását. Engedje meg azért, hogy Eminentiád által egy ily igazságtalan üldözés áldozatainak kifejezzük a mi legmelegebb rokonszenvünket a megpróbáltatásban, melynek alá vannak vetve és azon biztositásunkat, hogy bárminő különbségek legyenek azok, a melyek más pontokra nézve szerencsétlenségükre közöttük fennállanak, ez ügyben szívben és lélekben velük vagyunk a nemes küzdelemben, melyet ők a szabadság és vallás szent ügyeért vívnak." E levélre, melyet a párisi „Semaine Religieuse" tett közzé, a „Journal des Debats" egy vezérczikkben teszi meg megjegyzéseit. melyet érdekesnek tartunk kivonatosan szintén közölni, annyival inkább, mert e vezérczikk meglehetős világot derit a szerzetrend ügyére s ez által annak elbirálására kellő támpontokat nyujt. „Ezen angol egyházi egyesület — ugy mond — tagjai számánál és minőségénél fogva tekintélyes társulat. Az angol magas egyházat képviseli. Szervezete kiterjed az egész egyesült királyságra. Bevallott czélja: ellent állani azoknak, kik a hatalommal való visszaélés által megzavarni akarják a hiveket azon jogok gyakorlásában, a melyek hitök legszentebb elveihez tartoznak. A mártiusi decretum alkalmazása a nem engedélyezett gyülekezetekre az egyesület igazgatójának kétségen kivül ugy tünt fel, mint egy visszaélés a hatalommal és az ellen tiltakozik Charles Wood urral 12 püspök, 2500 anglikán pap és 15,800 világi. A mi a levelet illeti, ez a franczia kormány ellen ugyanazon vádakat ismétli, a melyeket az ultramontán sajtó 6 hó óta naponként ismétel. Állitja, hogy a vallások üldöztetnek, a zárdák bántalmaztatnak, a tem-

plomok megszentségtelenittetnek, hogy az állitólagos üldözés áldozatai nemes harczot vívnak a szabadság és vallás szent ügyeért. Hogy a 12 püspök és az angol papság 2500 tagja az ők vallásos kötelmeiktől elfogultan, kevéssé vagy roszul ismerik, a mi a jog ezen oldalán történik, megérthető, de bámulatra méltóbb az, hogy a 15,000 világi s közöttük Ch. Wood ur, lord Halifax első szülötte, Gladstone előbbi ministersége alatt a szabadelvü kabinet tagja, dr. Pusey, Limerich gr. is oly roszul vannak értesülve a francziaországi dolgokról. Ebben a küzdelemben, mely rövid időn a törvény győzelmével véget ér, sem a vallásról, sem a szabadságról nincs szó. A franczia kormány mindig tiszteletet nyilvánitott a vallás iránt. A köztársaság elnöke cherbourgi utjában elismerte erejét, melyet az a köztársaság érdekében hozhat. A tanács elnöke a ház előtt utóbbi alkalommal tartott beszédében védelme alá vette a concordatumot, mely a papságnak fizetéseit és kiváltságait bizto sitja. . . . . A vallás semmi esetre sem volt fenyegetve a határozat által és az angoloknak oly drága szabadság, a mint Ch. Wood ur mondja, épen ugy nem, mint a vallás. A congregatiok minden tagjának szabadságában volt zárdai házában megmaradni és ott folytatni áhitatoskodásukat és jó tetteiket. E végre nem kivántatott több, mint hogy egy kérvény aláirásával törvényes elismertetésöket eszközöljék. De ők előbbre becsülték házaiknak nem bántalmaztatását, hanem bezárását, templomaiknak nem megszentségtelenitését, hanem pecsét alá vetését, előbbre becsülték, a mint Ch. Wood ur magát kifejezi, a nemes harczot. Ezt ők az ügy ismeretével érett megfontolás után tették, előre tudván ellenállásuknak következményeit. Szabadságuk egész a végrehajtás napjáig bántatlan volt s most is az lenne, ha alája vetették volna magukat a törvény által kivánt egy formalitásnak, mint más congregatiók. Ch. Wood urnak és az angol egyház egyesület tagjainak levele egy igen tiszteletre méltó érzés által van sugalmazva, de mutatja a végrehajtást megelőző tények nem elégséges ismeretét. A távolban azok a tények, a melyek ezt a végrehajtást kisérték, sulyosabbaknak tünhettek fel, mint valóban voltak. Az angolok 1685-beli emlékeikkel azt hitték, hogy Francziaország a nantesi edictum visszavonását akarja megtorolni s vissza akarja fizetni a katholikusoknak, a mit ezek a protestansokkal cselekedtek egykor. De ebből semmi sincs. Felfüggesztetett egy kiváltság, a törvény iránti engedelmességre hivattak fel azok, a kik azt visszautasitották; de ez által a szabadság nem fog szenvedni s a vallás nem kevésbé tiszteltetni fog.“

— A francziaországi reformált egyházban a szabadelvü párt visszanyerte azon jogát, melytől az utóbbi zsinat alkalmával az orthodox többség megfosztotta volt, a választók lajstromából kitörölvén mindazokat, a kik a zsinat által megállapitott hitczikkeknek aláirni s azokat elfogadni vo-

nakodtak. Az orthodoxoknak ezen önkényes eljárását a cultusminister, mint törvénytelent megsemmisittette, a kitöröltek nevei a választási lajstromba ismét felvétettek s most már minden protestans, tekintet nélkül dogmatikai álláspontjára, szabadon gyakorolhatja az egyházban választási jogát.

— Az ó k a t h o l i k u s o k némi életjelt ismét mutatnak. September hó folytán Baden-Badenben tartott gyülésökben, melynek elnöke a bonni egyetem egyik tanára, Schulte ur volt, a következő határozatokat hozták, illetőleg tételeket állitották meg: 1-ör a ker. vallás alaptételein nyugvó hit és a természettudomány egymással nem kiegyenlithetlenek; 2-or, a nemzeti egyházak autonomiája teljesen összefér az egyház egyetemes jellegével; 3-or, a protestansok egy nagy része sajnos tévedésben van, midőn a vatikántól függő római egyházat a conservativ elvek tekintetéből a maga szövetségesének tekinti; 4-er, a német birodalomnak a történet által igazolt s önfentartási jogánál fogva parancsolt kötelessége a vatikán politikája ellen küzdeni; 5-ör óvakodni kell Rómával ugy annak szerveivel egyezkedni minden oly ügyre nézve, a mi az állam törvényhozására és polgári tekintélyére tartozik, mert ez szükségképpen az állam felbomlására vezet. A gyülés, melynek hangulata bizalomébresztő volt a német-keresztény szellemnek a római ultramontán szellem feletti véggyőzelmét illetőleg, egyebek mellett az isteni tiszteleteknél még egy német liturgiának elfogadását szavazta meg.

Az ó-katholikusok baden-badeni gyülésével egyidejüleg tartott a németországi ultramontán katholikus párt is egy közgyülést Konstánzban, a melyben Hefele püspök is, az utolsó azon püspökök között, a kik a vatikáni conciliumon „nem"-mel szavaztak volt, beadta derekát s egy nyilvános beszédben kijelentette a maga meghódolását a vatikáni határozat előtt. A mint a „Deutsches Protestantenblatt" megjegyzi, „nem csak a személyt, de a tényt magát illetőleg is érdekes ez az esemény. A katholikus püspökök állásuk megszilárdását az ultramontán párt vezetésében keresik; a püspökök egykori önállóságának utolsó személyesitője ezen nézetváltoztatással megerősiti a római egyház átváltozását, a mely csak most vette kezdetét, de nehéz bonyodalmakra vezethet. A gyülés szónokai minden lehető tárgyat felhasználtak előadásaikban s mindeniknek beszédén, mint veres fonal huzódott végig az eszme, hogy egy hatalmas gépezetre van ismét szükség, a melynek segélyével az ultramontán érdekekért az egész katholicismust mozgásba lehessen hozni."

Hogy ez a törekvés, az kétséget nem szenved; de ez ma már nehéz feladat. Akadályul szolgál ebben a fennebb emlitett ókatholicismus is, mely, ugy látszik, nincs annyira elfogulva a pápai csalhatatlanság által. Nevezetesen egy dr. Michelis nevü tanár egy felhivást intézett magához a kontanzi gyülés-

hez, melyben késznek nyilatkozott e tétel nyilvános megvitatására: „A pápa személyes csalhatatlansága vagy katholikus dogma, vagy a jezsuiták iszonyu ámitása (tromperie). Ám de ezt kathólikus dogmának nem lehet tekinteni, mivel sem a szent iráson, sem a hagyományon, sem egy egyetemes concilium szabályszerü elfogadásán nem alapszik. Ennélfogva csak iszonyu ámitás.“ Ezen tételt Dr. Michelis késznek ajánlkozott akár a gyülés szinén, akár bármely más helyen megvitatni; de nem akadott, a ki az oda dobott keztyüt felvette volna.

— Németországban a szabadelvü papoknak más egyházba lett megválasztatások esetén az országos consistorium által kinevezett bizottság előtt colloqualni kell. A „Deutsches Protestantenblatt“ közelebbről egy ily colloquiumról egy külön melléklapot adott ki, melyben Weesenmeyer, mannheimi lelkésznek a hannoveri országos consistorium előtt lefolyt colloquiumát egész terjedelmében közli. Sajnáljuk, hogy térszüke miatt az egészet nem ismertethetjük. Ránk nézve az kétszeres érdekkel birna, nem egy helyt saját álláspontunkra ismerve abban. Mutatványul azonban nehány kérdés és felelet közlését még sem tagadhatjuk meg magunktól.

K. Egyházunk azt tanitja, hogy Krisztus igaz Isten, ki öröktől fogva az Atyától született és igaz ember, ki szűz Máriától született. Ez-e az Ön hite?

F. Ha ön ezen kifejezéseket: igaz Isten és igaz ember velem együtt azonosoknak tartja a biblia Isten- és emberfiával, akkor „igen“-nel felelek.

K. Feleljen ön minden záradék nélkül: igen vagy nem.

F. Hasonló kérdésekre nem lehet egyszerüen igen-nel vagy nem-mel felelni.

K. Fejtse ki ön nézetét a szentháromságról.

F. Isten egy lényében. Ez az egy Isten kijelentette magát az embereknek mint atya a teremtés, a fiuban a megváltás s a szentlélekben az emberiség megszentelése által.

K. E szerint ön csak egy kijelentési háromságot ismer el.

F. Ugy van.

K. Ön hát nem hiszi a külön három személyü istenből álló szentháromságot?

F. Az egyházi tan maga is különbséget tesz a személyekre nézve, midőn azt mondja: Csak az Atya önmagától való.

K. E szerint ön tagadja azt, hogy a szentirásban a lényháromság (Wesenstrinität) tanittatnék?

F. Ezt joggal tagadom.

K. Hogy magyarázza ön az apostoli hitvallás ezen szavait: szentlélek által fogantatott, szűz Máriától született?

F. Amaz első a maga szellemi értelmében kifejezi Krisztus méltóságát, mely szerint ő teljes volt Isten lelkével; a második hasonlóképpen egy jelkép, mely nekünk Krisztus tisztaságát és ártatlanságát mutatja.

K. Ön tehát abban a nézetben van, hogy Krisztus természetes módon származott?

F. Mint valódi embernek másképpen nem is lehetett. Egyébaránt Istennek, hogy egy rendkivüli hatást eszközöljön, semmi esetre sincs szüksége arra, hogy az általa adott törvényeket és parancsokat felfüggeszsze.

K. Ön bevezetésében helyesen beszél a Krisztus személyét illető felfogásokról és azután igy szól: „Egyébaránt nem ez a fődolog: az Ur nem azt kérdezte egykor Pétertől, hogyan gondolkozol te felőlem, hanem ezt: Szeretsz-e engemet?“ Nem tudja-e ön, hogy ezzel ellentétbe helyezte magát a szentirás egy határozott tanitásával?

F. Ön máté 16. 13. stb. verseit érti.

K. Jézusnak tanitványaihoz intézett eme kérdése: Ti pedig kinek mondatok engem lenni? nincs-e ellenmondásban az ön előbbi állitásával?

F. Nincs, mert itt a Messiásban való hit, mint az ő krisztusi hivatásának első elismerése, szükségesség volt.

K. Igazolhatónak hiszi-e ön papi álláspontjáról állitását? Nem hiszi-e ön, hogy azzal sok hivő lelkiismeretét megzavarta?

F. Nem jutott eszembe, hogy ezen két tételt ellentétbe helyezzem egymással. A mi a második kérdést illeti, arra határozott nem-mel felelek.

K. Lenne-e ön szives kifejteni előttünk, hogy mit hisz a feltámadásról?

F. Teljesen meg vagyok győződve a feltámadás vallásos tényéről; hiszem, hogy Isten Krisztust a sirból uj életre hivta és Krisztus most mint élő Krisztus az Isten jobbján ül, mint az ő gyülekezetének ura és feje.

K. Ez minket nem elégit ki; mit tanit egyházunk?

F. Vere surrexerit (igazán feltámadott).

K. Tudna-e ön egy más igehatározót mondani, a melyet symbolikus könyveink a „vere“-vel egy jelentőséggel használnak.

F. Corporaliter (testileg) vagyis realiter (tényleg).

K. Fejtse ki e kérdést illető nézetét.

F. Pálra támaszkodom, a ki Krisztusnak szellemileg megdicsőült testet tulajdonit.

K. Ugyanaz a test-e ez, a melyben ő 40 napig a földön járt.

F. Legalább az irás azt tanitja.

K. Volt-e e testnek szerves működése? Nem azt mondja-e Szt. János, hogy Krisztus evett és ivott?

F. A János evangeliuma a Jézus életét illetőleg előttem nem feltétlen hitelességü forrás.

K. Olvassa el ön Csel. 10, 40. és 41 verseit: mi mondatik ott a feltámadott testéről?

F. Semmi; mert ez a kifejezés: „a kik ettünk és ittunk ő vele“ az élő, még meg nem halt Krisztusra vonatkozik.

K. Ah! Ön ezt igy fogja fel? De ez elferditése a szövegnek. Hiszi-e ön, hogy Tamás ezt a testet tapogatta meg ujjaival?

F. Ugyanazon testről van mondva, hogy bezárt ajtón ment keresztül, ennélfogva azon testnek merőben különböző testnek kellett lenni. Egyébaránt Lessing óta senki sem vitatja többé, hogy az evangeliumnak a feltámadásra vonatkozó tudósitásai ellenmondók és egymással össze nem egyeztethetők.

K. Ön sokat beszélt hitünkben a formáról és tartalomról. Mi különbözteti meg már azt, hogy mi a mag és mi a héj?

F. Az én lelkiismeretem.

K. Ismételje ön hitnézeteit?

F. Én hiszek a Krisztusban, mint Isten legfőbb kijelentésében, a kinek lénye szentségben, igazságban, tisztaságban és szeretetben áll; hiszem a szentirással, hogy Isten Krisztusban volt és benne az istenség teljessége lakozott; hiszem, hogy én Istent véges határok között Krisztusban fölismerem.

K. Hiszi-e ön, hogy ez megegyezik a mi hitvallásunk tartalmával.

F. Hiszem.

Kell-e mondanunk, hogy Weesenmeyer urnak ezen feleletei az ágostai vallásu consistorium igazhitü biráit nem elégithették ki. Pedig ez az irány és ez a szellem ma már nem egyes tünetenként jelentkezik. Át van attól hatva az egész németországi protestáns egyház. És ezt teljes joggal meg is várhatjuk a bölcsészet hazájának fiatól, midőn közelebbről Madridban is fényes ünnepélyt rendeztek a Servét Mihály emlékének tiszteletére, melyre a meghivóban ez áll: „sziveskedjék ön a kitünő vértanu emlékének tiszteletére és elégtételadásra szánt emez ünnepélyen megjelenésével részt venni."

— Az angolországi egyházi viszonyokról a „Renaissance"-ban egy terjedelmesebb közlemény jelent meg, mely az unitáriusokról igy nyilatkozik: „Az unitárius egyház az egyedüli, mely a gondolat szabadságának védelmezésén munkál, de Angliában nem alkot szoros értelemben vett egyházat, inkább felekezetnek tekintik s a nagy tömeg egy felekezet iránt soha se tanusit oly figyelmet, mint egy elismert egyház iránt . . . A befolyást az anglikán egyház gyakorolja, mely ott uralkodó s átalában mindazok, kik az elegans világhoz akarnak tartozni, nem gondolnak arra, hogy valamelyik dissidens egyházhoz csatlakozzanak; de ha az anglikán egyház valaha felbomlanék s nem lenne többé államegyház, az unitáriusok számban és tekintélyben nyernének, mivel jelenleg ebben az egyházban nyilatkozik a szabadelvüség" . . . A levelező ezután megemlékezvén az anglikán egyház egy tekintélyes papjának, Brooke Stopfordnak közelebbről történt kilépéséről, ki ha nem is csatlakozott egyenesen az unitáriusokhoz, a mint előre gondolták volt, a szabadelvü kereszténységnek nagy szolgálatokat tehet, igy

folytatja: „Mint ellentétet a modern gondolkozás ezen irányával meg kell emlitnem azt a törekvést, mely szerint az anglikan egyházban némelyek szertartásaikban minél közelebb akarnak simulni a római egyházhoz. Istenitiszteletök módja különben is keveset különbözik a misétől; papjaik a kath. papok által használt miseruhákat viselik s oltáraikat virágokkal és gyertyákkal ékitik fel. Némelyek közülök füstölőket is használnak s processiokat rendeznek keresztekkel és zászlókkal“ . . . . S mivel némelyeket — jegyzi meg tovább levelező — a ritualismusban nyilatkozó eme félrendszer nem elégit ki, mivel a czeremoniáknak, ha egyszer azoknak mivelésére adjuk magunkat, nehéz a határát kijelölni, a ritualisták közül sokan mennek át a kath. egyházba, a hol aztán czeremoniás hajlamaik teljesen kielégittetik . . . „Az ember hihetetlen dolognak tartaná — igy végzi levelét az iró — a hasonló hátrafelé menést, ha nem látná valóban megtörténni, még pedig egy oly felvilágosult országban, mint Anglia. Egyébaránt én ugy hiszem, hogy ha a ritualismus a korlátolt lelkek között hóditást is tud tenni, ezt a külső pompának, a czeremoniáknak, a zenének s annak köszönheti inkább, a mi az érzékekre hat, mint tanainak. Ha azok a templomok, a melyek ma a ritualismus legerősebb bástyái megfosztatnának ezen külső sarlangoktól, valószinüleg rövid időn üresen maradnának. Kétségen kivül sok őszinte és vallásos lelkületü ember van, a ki ezen külsőségekben inkább az eszményt nézi, a melyet azok kifejezni vannak hivatva, de a kevésbé miveltekre s főleg az ifjuságra egészen ellenkező hatással vannak azok. Mindenesetre mindig szánandó dolog azt látni, hogy az emberek a vallást a külsőségekre s érzékiségre akarják visszavinni s azok, a kik a kath. rendszert ismerik s tudják, mint bánik el azzal a maga érdekeiben, felette sajnálatra méltónak fogják találni, hogy egy oly országban, a mely három évszáz óta Róma igényeinek szilárd ellenfele volt, most a külsőségek hajhászásával annyira közeledni indult a katholicismushoz.“ — Nem fog ártani, ha mi is figyelemmel leszünk, nehogy istenitiszteleteinknél levetközzük a régi egyszerüséget. Hajlam van rá. Nem mondjuk, hogy minden külsőséget kerüljünk, mert hiszen akkor templomokat se épitnénk; de azokra helyezni át a vallás sulypontját, magának a vallás lényegének okozna kárt és romlást. Nem minden épületes, a mi kedves.

— Az amérikai unitáriusoknak az őszőn Saratogában tartott nagygyülésükről a megelőzött füzetben a „Különfélék“ rovatában már volt ugyan emlités téve; kiegészitésül azonban e helyen is adunk hozzá nehány igazán fontos adatot. Ez a gyülés a Meadville College részére, a mely nyugoti Pennsylvaniában unitárius papok nevelésére szolgáló intézet, 10,000, az amerikai unitárius társulat részére missioi czélokra viszont 10,000, a cambridge-i papnövelde részére 2600 s több más egyházi czélra 1000 s 2000 font sterlinget szavazott

meg, a gyülés szinén összegyülvén ebből 2500 font, tehát több mint 20,000 frt. Ez aztán a lelkesedés. Az „Inquirer“ honnan ez adatokat vettük, méltán szentelt ez áldozatkészségnek egy vezérczikket e czim alatt „Unitarian Enthusiasm,“ melyet igy kezd meg: „Ritkán irhatunk unitarius lelkesedésről. Sokkal gyakrabban van okunk panaszolni annak hiánya miatt. De nekünk ugy tetszik, hogy az amerikai unitáriusoknak Saratogában tartott utóbbi gyülésök jellemzésére megfelelőbb czimet nem találunk, mint a mit a czikk élére irtunk. Itt több volt a melegségnél és buzgóságnál, itt valódi lelkesültség volt. Üdvözöljük amerikai testvéreinket. Ők megmutatták, hogy nem lehetetlen az unitárismus ügye mellett lelkesülni, hogy ha eddig tán lágymelegség jellemzett minket, tőlünk függ azt levetkezni és szivvel, lélekkel előmozditni az unitárius keresztyénységet. Ők példát adtak nekünk angol unitáriusoknak, a melyet jól teszünk, ha követünk.“ Tegyük hozzá mi is, hogy e példa nekünk se fog ártani. Mi ugyan szeretünk magunknak azzal hizelegni, hogy ügyeink mellett lelkesülni s a közczélokra áldozni tudunk. S tán van is valami igaz a dologban, De mi a mi lelkesülésünk és áldozatkészségünk az amerikai unitáriusokéhoz képest, melyekről a fennebbi adatok szólnak. Tisztelet a kivételeknek, tisztelet azon egy-két emberünknek, a kiket áldozataikkal még oda állithatunk amerikai testvéreink mellé, de bizony a nagyobb résznek nincs mivel szerfelett dicsekedni. Ha igérettel eleget lehetne tenni az áldozatkészségnek. Nó akkor egészen másként állanánk mi is. Az 50-es években igéretben mi is több mint 100,000 frt áldozatot hoztunk egyházunknak. Csak az a baj, hogy ennek egy nagy része ma is csak igéret, sőt akadnak, a kik azt mondják, hogy ők azt az igéretet nem is azért tették, hogy valaha beváltsák. A ki nem az, ne vegye magára; de igy könnyü patronusnak lenni, hanem nincs benne semmi haszon. Azért ismételjük, hogy az ámérikai unitáriusoktól mi is példát vehetünk. Ne hagyjuk kiveszni a magyar unitáriusoknak is egykor csakugyan példás buzgóságát és áldozatkészségét. Az aratnivaló sok, csak erőnk legyen hozzá.

cz.

FELELET

a Keresztény Magvető XV. évfolyam 4-ik füzet 281—283, lapjain álló támadó vádiratra.

„Avagy nem kell-é megfelelnünk a te sok beszédedre? avagy a csácsogó ember lehet-é igaz? a te hazugságid miatt az embereknek kell-e hallgatniok? nem kell-é senkinek szégyennel illetni tégedet, ki egyebeket csufolsz?“ Jób XI. 2. 3.

Kazinczy Ferencz Berzsenyit és Dajkát birálgatta, s a sok esetlen kritikus kifogásain, bántalmazó megjegyzésein elkeseredve felkiáltott:

„Oh marha lelkek, méltók vonni jármat
„Hányszor fakaszta már dongástok engem
„Szelid kaczajra — hányszor élességre?!"

Én akkor bámultam, boszankodtam Kazinczyra, hogy annyira el tud magáról felejtkezni, s oly gyöngédtelen kifejezéssel ad jelt irótársaira lett kedvetlenségéről. De most, midőn látom, hogy az egyház elnéző pártfogása mintegy maga kezd támadást*), s párjával bocsátja reám czélzott rágalmakat, s a helyett, hogy az egyház souverenitását kimélné, s vezetné oly utakra vagy hivatali elbánásra, hogy a világtól elrejtve, saját körében rendezné ügyeit, mintegy nyilt hadat kezd valótlan állitásaival s arra kényszeriti közegeit, hogy mint b. Salamon mondja, a mit nem loptak is fizessék meg — most nem bámulok az elkeseredett irodalmáron — sőt a furfangos Stäel asszony is jut eszembe, a ki hasonló esetben bús kangon fakadott ki: „a mint ismerni kezdtem az embereket, szeretni kezdtem a kutyákat". . . . Auch der Räuber hat seine Stunde."

S valóban rosz kedvvel fogtam tollat azon csufondáros csapattal szembe, a mely elég okosnak, elég bölcsnek hiszi magát arra, hogy méltatlan támadást kezdjen — de Channing jutott eszembe, hogy a hol becsület ügye forog fenn, ott nem lehet, nem szabad engedékenyeknek lennünk — nehogy beteljék rajtam is hát a Jago megjegyzése, hogy „a ki tőlem pénzt lop, semmi az, de a ki hiremet lopja meg, koldussá teszen" — pár sorba szoritom feleletemet.

De itt nem Consistorium, nem Pál Péter forog kérdésben, hanem az egész Clerus; s azt sem veszem tekintetbe, hogy saját nevem forog becsületsértésben — én többször is hallottam méltatlan támadást — s mindannyiszor elmondhatom Thiersel, kinek béketürését bámulták: „régi esernyő vagyok én — 40 év óta pereg reám s le rólam az eső", de a mint Montesquieu a sajtószabadságtól az államot féltette, én is az egyház becsületét, nyugalmát sajnálom, melyet kimélnünk kellene s még ha vérnyomok kerülnek is elé, azt is elrejteni, eltörölni kellene s zártfalak mögött igazitni ki.

S valóban lehet bámulni: honnan és miért van kedvök e gúnyiróknak ily sikertelen, meddő támadásokkal kisérteni, rágalmazni valakit, midőn végre sem dicsekedhetnek fényes gloriával, hanem ha a Fauszt esete nyugtat meg. Fausztot az ördög akarta elrabolni, de mind aggódott az ördög, hogy az ifju szilárdabb jellem lesz, hogy sem ő hálójába kerithesse, de a Sátán kérdezte az ifjutól, van e benne tudományszomj? Oh van még sok, lőn a felelet, „ha ugy, hát a miénk" mond a sátán. Tehát a csalfa kitünőségre törekvés a baj gyökere, a mint Quintilian megjegyzi: „nihil pejus est iis qui paulum aliquid ultra primas literas progressi, falsam sibi scientiae persvasionem induerunt." Azok seregébe tartoznak a támadók, kik ifjukori tanulmányuk

*)Folyóiratunk nem hivatalos organuma az egyháznak. Az ebben megjelent közleményekért mi vagyunk felelősek. Ha jót teszünk, ezt szivesen megosztjuk egyházunkkal, hisz azért munkálunk; de ha roszat cselekednénk, ezért a vád egyedül minket érhet. Ezt megjegyezni kötelességünknek ismertük a t. esperes ur ezen kifejezésével szemben, a ki önvédelmére tollat fogván azzal kezdi, hogy egyházát vádolja. Ismételjük, hogy folyóiratunk nem hivatalos organuma az egyháznak. Szerk.

túlbecsülésével a világot akarják s hiszik is reformálni, de teljesek rosz-lelküséggel; hatalommá akarják magokat varázsolni, s nem veszik észre, hogy a pessimismus fekete szine önti el munkájokat, ha csakugyan lehet és szabad e repkedő lapokat munkának tartani.

Ugy látszik: iró nagy sulyt akar fektetni arra, hogy a környékekről vonja le azt a ködfátyol képet, mely azokat a botránkoztató szemek elől eltakarják, mig azok ellenben szerény elvonultságban gyümölcsöt érlelhetnének s adhatnának a közönségnek, s irogatásaiknak, jobban mondva kelletlen vádjoknak tekintélyt és hitelt akarnának szerezni. Irni hiszen szabad. de még az, hogy valaki irni, rágalmazni nem szégyenli, s névtelenség paizsa alatt szennyet, piszkot szór szerte, még irói rangot nem ruház senkire. Ha ugy volna, mint a közember hiszi, hogy a mi nyomtatásban megjelenik, mind tiszta igazság volna, vagy mindjárt az apotheosis csillagfénye öntené el, még csak menthető volna; de hazudni nyomtatásban — ennek mentsége nincs. Mint nem igazat irni, jobb volna, ha elmaradna az egész irás. Azoknak szól első helyen e leczke, a kik hivatalos legelőn táplálkozva, hizlalják bűnös lelköket s azután beállnak irónak, s a mit irnak, minden sorban kitűntetik rosz lelküségöket. S azok állitásuk szerint aztán nem csak Aranyosszék, de az egész világ, rajtok kivül el van maradva. Pedig megkérdhetjük tőlük, adjanak számot: mi tulajdonképen az, miben e környék el van maradva? Mi az egyház szervezetből az, mit e környék elmulaszt, vagy másként teszen, mint az a közügy életébe be van számitva? Megkérdezhetnők, s mint b. Salamon mondja, égő üszköt gyujtanánk fejökre; főleg ha arról számoltatnók, hogy ők mennyiben pontosok hivatalukban, a minek jutalma felől akarnak panaszolni.

Hibának mondják, hogy e környék évenként csak egyszer tart közgyülést, holott a többi környékekben többször tartanak. De kérdés: miért is tartanánk többször azonkivül, midőn zsinatot, főtanácsgyülést kell rendezuünk; miért ha nincs tárgy annyi, hogy megérdemelje? Az igaz, hogy mikor zsinat vagy főtanácsgyülés nem volt jelentve, még egyszer sem tartottunk; mert megjegyzendő, hogy miután e környékben papiszék tartásáért nem szoktunk gyülést tartani — más rendje levén itt a választószék tartásának — oknélküli költekezés volna tárgytalan gyülésekre költeni s az ekklézsiáknak csakis pipagyujtó költséget okozni. És ez elv mellett, az én esperességem alatt több maradt az ekklézsiák birtokában ezer forintnál, mit az oknélküli gyülések mellőzésével kiméltünk, mert egy egy gyülés az ekklésiáknak ugy ötven forintig s volt eset, hogy még többe került. Nem oknélküli luxus vagy épen vesztegetés volna-é szegényitni az ekklézsiákat, s nem azt mondja-e a józan számitás, hogy kiméljünk a hol lehet? . . . és ha talán valakinek zokon esik e kiméletes eljárás — jusson eszünkbe a régi közhely: „malum bene positum maneat suo loco.“ — Az, hogy itt közelben van az egyházi főtanács széke, a hová minden érzékenyebb ügy mindjárt bejelentetik, s aztán különben is többféle érdek: Torda, Abrudbánya, Toroczkó érintkeznek, éppen arra hivnak, hogy kerülhetőleg tartsuk vissza magunkat az oknélküli gyülésezéstől, költekezéstől, ha különben egy kis társalgás, ismerkedő pipázás elférne az esperesnél is, de aztán a reá nehezedő ötven hatvan forint nem tréfa.

Arra a megjegyzésre, hogy itt világi consistorok nem járnak gyülésekre, mint más környékekben, feleletül csak annyit mondhatunk, hogy itt sohasem volt szokásban, aztán épen azért, hogy közeli viszonyban állunk az egyházi tanácscsal, itt nem is volna eszközölhető; de azért ki van mindig hirdetve, s a ki megjelen, hivatali s baráti tisztességgel fogadva. Az pedig, hogy Insp. Curatort se hinak, becsülettel mondva, hazugság. Volt egyszer eset, hogy a közösen meghivott Curatorok közül egyik — mindamellett, hogy szomszédban laktak — a másikkal nem közölte a hivást, s én nem láttam illőnek avval mentegetődzni, hogy a Curatortárs elmulatta a közlést, de azért semmi zavar nem történt. Az eféle nem szándékolt mulasztások, csak is az igen hiu, az igen szegletes egyénéknél lehet ok a megbotránkozásra.

Papiszékezés s vizsgálószékbeni eljárásról az esperesség nem minden jött-ment roszlelkü irónak, hanem az illető egyházi felsőségnek tartozik felelősséggel, és ez nem szorult arra, hogy fogadatlan prokátorok által számoltassa s minden eféle kéretlen beavatkozó, az egyházi élet titkait őrző szellem átkát vonja maga után. Nem elég csak elmondani a rágalom szót: adattal kellene igazolni a panaszt, s újjal mutatni: ki elől zárta el magát az esperes, s ki volt a panaszló, kit bár durva hang meghallgatatlanul elútasitott volna.

Szóba van hozva a papi élet alapja, a bérfizetés rendje. A mi e környéknek bűnül van tulajdonitva az, hogy már most egyetlen egy ekklézsia fizet szalmás kepét. Szomoru idők emlékét költi fel ez a lélekben — azon időkét, melyeken a folytonos háboruzás letarlitott mezőt adott át évről évre a népnek s a nép alimizsna gyanánt fogadta a kevés szemet is, s a folytonos évek alatt el is felejtették, hogy szalmát is követeljenek, s igy végkép lemaradt a kepefizetés; de a következés mégis megmutatta, hogy ez a szemül adott bér a népet megtartotta. A Királyhágón-túli egyházakban nem az egyházi személy szedi be a bért, de akárhány eset van, hogy a pap, mester, megkérik a fizető gazdát, hogy ne adja be a gabonát a köztárba, adja inkább neki, hogy igy tisztábban kapja; s dicsekvés nélkül el is mondhatjuk, hogy ez a környék igy is segitvén, a helyi viszonyok is, jobban van a többi környékeknél. Erről tesznek bizonyságot a többi környékek is. Aztán mik azok a mik ezen kivül jőnek emlitésbe? Csupa ábrándok, vagy még azoknak is árnyai. Vasárnapi iskolák — mik váltig képviselvék a minden nyomon található casinók, olvasó egyletek által. Tanitói értekezlet, korábban keblileg, most országosan szervezve? . . Papi összegyülések? hát ki van eltiltva, hogy összegyüjtse pajtásait — csak ne mindjárt közköltségre? . Setét felhő árnyékolta, azt mondják e környéket . . . hm. hm. — egy második Camillusnak kell még eljőni, ki a minden nemes eszmélettől megfosztott s a zsarnok önámitásnak eladott gyermekekkel vesszőztesse meg ezt a szerencsétlen urat, ki ugy nem teszen fel semmi jót a szebb jövőre hivatott világról. Százra megy e maroknyi környékbeli unitarius egyéneknek száma, kiknek bölcsöjük itt rengett, itt tanulták a világot s életet ismerni, s most mind országos tiszti hivatalban, egyháziak és polgáriak, kik becsületére vannak állásuknak s nagy része szerény viszonyok közt lettek urakká. Hát nem elég bizonyság-e ez arra, hogy a környék nincs elmaradva, — hát mit kiván az a magával szá-

mot nem vetett rágalmazó? azt-é, hogy ezek mind istenek legyenek?! Meglátja ő, hogy evvel a panaszszal ugy jár, mint Favre Gyula azon könycseppel, melyet a Sédáni aláirásnál hullatott, melyet sohase tudtak elfelejteni, s bűnül is számitották be neki.

De menjünk tovább:

Tisza Kálmán azt mondja a politikáról, mikép annak nem az a feladata, hogy elérhetetlen vágyakat teremtsen, hanem meg kell alkudni a viszonyokkal és lehetetlent kivánni nem kell. Épen az a betegsége van az afféle hivatlan bujtogatóknak, hogy a mit a polgári viszonyok közt sem lát Tisza elérhetőnek, ők a szerényebb, korlátoltabb egyházi körben is ki akarják erőszakolni, s talán épen a Babini köztársaság elveivel harczolva is, s mint ilyenek az utópisták rajjához tartoznak, kik a holnapi igazságot a tegnapi hazugságtól szokták kölcsön venni. Ámitják előbb magokat s aztán másokat is akarnak tévedésbe hozni. Minden egyéb okoskodáson a szegénység panasza huzódik el, mint egy veres hajókötél (paupertas magna meretrix), mely kiindulási és viszszavonulási pontot képez s nem akarják érteni, hogy az egyházi élet minden rétegében találkoznunk kell evvel. Krisztus szava, hogy „szegények mindenkor lesznek veletek“ és ezt elodázni nem is lehet. A ki ettől erősen fél, fél hogy reá szárad a népszerü papi átok: „mikor kenyered van tüzed ne legyen“, — meg van tévedve, ha mégis ez a sors jutott részében. Más szakma, más barázda kell annak, ki gazdagság után sohajtoz — van az életnek ezer utja, melyen valaki gazdagság után akar nyargalni, de az egyházi élet meddőcske e kérdésben. Azonban szakitva a gazdagság nevével s eszméjével, a verejték és dicsőség válpontja közt, általán véve, kik papok lettek, hasznát vették, mert ez a polgári sors koszorujába illő életet ad bajnokainak — olyant pedig, melytől meg kellene fosztani azokat, a kik úton útfélen gyalázzák azt, s ugy tesznek, mint a kenyeret ugató ebek. Az ilyenek méltók volnának, hogy csakis véres verejtékkel jussanak kenyerök morzsájához. — Tisztelet az egyházi életnek! . . .

Azonban lehetetlent ne kivánjunk. Ne kivánjuk, hogy minden baj, minden ellenmondás nélkül sikerüljen annak nyugalma, tisztelete. Ez is alája van vetve azon nehézségeknek, melyekkel a társadalmi életnek többi osztályai vesződnek. Értetlenkedés, irigység, egymás elleni tolakodás, erőszakoskodás s kötelesség nem teljesités bajaival találkozunk minden lépésnél. És itt még korszaki tévedések is helyet találnak. Ki van itt mondva, hogy tiz év óta jöttek itt zavarba a dolgok. Tiz év óta. Attól az időtől van hát keltezve ugy-é, mióta mások igyekeznek minden nyomon zavart csinálni az ügymenet rendében, s tán csak azért, hogy magok láttassanak nélkülözhetleneknek. Félre kell állitni őket s minden dolog rendbe jő. „Mikor nincs ingerlő ember, megszűnik a háborúság“, azt mondja b. Salamon Pred. 26: 21. 22. s mind az mi a vádból e rovatba tartozik csak is ez uton gyógyulhat s mig efféle lázitók mozognak a nép között, addig béke, legalább állandó, rendbecsülés, egymás kimélés nem állapodhatnak meg a nép között. Két három bérelt czinkos felforgatják a várost — hazugságot árulnak igazság gyanánt — elkeseritik az érzékeny lelkeket, templomi lázadást, verekedéseket idéznek elő. Hiába na! Tiz év alatt sok történhetik — sok annyi év alatti roszlelkü titkos bujtogatás által. E miatt támad a szegénység állitott

gyalázatja épen oly korban, midőn e környékről szólva, épen az van el ismerve, kimondva, hogy sorsukhoz képest a papok gazdagok s általán véve az egyházi kar tisztességes életnek örvend.

Állitva van, hogy bért csak az fizet a ki akar. Hát annyira megromlottnak látja-e iró a világot, ho ryha, mint állitja, hogy az esperes levette volna gondját az egyház ügyeiről — nem találkoznék közszellem a nép között, mely annak rendezésére működjék, nem-é az egyházi dolgok kezelésével megbizott közegek, kiknek fájna e rendbomlás? . . . Hiszen, ha esperes nélkül is a közegek igazitnak — hiba-é? s rend volna-é minden csekélységért gyülésezni s költekezni? . . Magában az egyházak vagyonáról értekezni, érdeklődni igen is kötelesség, de a ki ily kényes dologhoz szólni hivatva van, több lelkiismeretet kell hogy mutasson, minthogy csak gyalázza az ekklezsiákat lelketlenséggel, az esperest hanyagsággal értetlenséggel, a consistoriumot tunyasággal, hogy nem látják, nem akarják látni a bajt s igy veszni hagyják a kezökre bizott kincset. I. Napoleonról az volt mondva, hogy sziv helyett ágyugolyó volt keblében. Erről a mi vádaskodó emberünkről is azt lehet mondani, hogy sziv helyén epezacskó van keblében. Mindig csak szondirozzák ők a népet, hogy valami hibát találjanak, aztán találnak egy általános érvet, a hazugságot s evvel enyhitgetik epedésöket, különösen midőn pénzügyi kérdésekbe kezdenek, hol a bajok hullámzásával annyi krizis, annyi elnapolás kerül elé, hogy csak tanult buvárnak sikerül az örvények meglábolása, — s itt, itt találnak ők valódi élvezetre az ezer alaku gyanusitások tengerében.

Az iskolázás érdekében meg kell jegyeznünk, hogy ezerkétszáz éve, hogy a keresztény világ felett a konstantinápolyi gyülés a papokhoz kiadta az utasitást, hogy „per villas et vicos" iskolát tartsanak és azon időtől fogva Pestalozziig és Trefortig örökké küszködik a világ a viszonyokkal, hogy megszerettesse az iskolázási rendet s a vérbe menjen által az ösztön, a tanittatás megkedveltetésére s ámbár főleg az ujabb időben a kormány igen sokat tett és teszen röpiratokkal, kormányrendeletekkel, még is még mind az a sorsa ez igyekezetnek, a mit az evangeliomi szolga mondott: „Uram, minden meglett a mit parancsoltál s mégis üres hely vagyon." Magában az ügyben s nem az esperesti hanyagságban rejlik hát az akadály, mely mindjárt-mindjárt eleibe gördül az igyekezetnek, mely ezt akarná dicsőitni. A közelebbi napokban Samassa József egri érsek tűzött össze Trefort ministerrel: „még az egyetemet se lehet mintaképül venni, mert „Csengeri szavát idézve „az is foglalkozik miden egyébbel csak tanulással nem és frequentál minden helyet, csak az előadásokat nem", az érsek tervtelenséget, lázas kapkodást és ellentétes fordulatok oscillatioit veti a minister szemére az oktatási baj ügyében. S ha már a nyers fán ezt mivelik, az asszunak dolga mint leszen. Ha ott is, hol kifejlettebb értelem ennyi küzdelemmel jár, mit várunk az utczai tanulóktól. Nem esperes, nem büntetés hiánya hát az ok, hogy nemcsak a felekezeti, de állami iskoláknál is pangásban van a tanitás, s 20, 30 tanuló helyett ötöt hatot találunk, hanem az általános érdeklődés hiányában, a mi részben a kor büne. Azért mégis minél szerényebb az eljárás, ha különben folytonos, van remény az ügy emelkedéséhez, büntetés nélkél is.

Azonban, ha azt mondtam, hogy „ki dolgozik, ha minden ember tanul" nem vonom vissza szómat, a mennyiben egy kis természeti filozofia van abban, hogy a tudákos ember használhatatlan S többet épitek arra, hogy legyen erkölcsös. Az a roszindulatu ember, ki a jelen pert kezdte nem okosabban tenne-é, ha becsületes verejtékes életet élne, minthogy efféle lelketlen irogatással mulatja magát. A ki nem tanult annyit, hogy igazmondó becsületes ember legyen, annak kár volt egy betüt is tanulni. A mi azon panaszt illeti, hogy az esperesi elbánás, illetőleg hanyagság, a tanitói kart demoralizálná s lehangolná kötelességök teljesitésében, ez puszta rágalom. Nem pirul az esperes azért, ha alattas emberei az ő nevének védelme alatt pártfogást remélhetnek, feltéve, hogy kötelességök elmulasztására utat nem kapnak. Hiszen legyen nekik is egy tribunjok, mint volt az elsőbb keresztényeknek, kik Renan szerint az erőtlenebbekért is magokat megkeresztelték, tegyen azokkal szembe, kik elfelejtvén, hogy magok is efféle kenyér élvezete mellett lettek kitünőbbekké, avval akarják felejtetni korábbi sorsukat, hogy beállnak ellenségnek s ott feszengnek, mig eljő az oroszlánbőr levetkezésének ideje.

A mi a közerkölcs romlást illeti, melybe templomi verekedés is s egyéb is lehetne — van bevezetve, mindinkább juttatja eszünkbe a Mefistofeles panaszát, ki Isten előtt az embert avval vádolta, hogy ez mind arra használja eszét, hogy minél állatiabbá legyen. Ez ellen nem esperese, nem egyházi kormány látszik szükségletté, hanem egy új özönviz, mely megsemmisitse a korábbi bálványokat s ujabb érdekeket emeljen érvényre s a sötétlelkü önzés hollóját iszapban felejtve, közlékeny galambkövetséggel örvendeztesse meg a világot. Mi atyánk, jöjjön el a te országod.

A mi e levataban az uzsorásságról van mondva, mind csak poëzis s van benne ellenmondás is. Lám, folytonos a panasz az egyházi kör szegénységéről, s mégis az uzsorával is van vádolva — alkalmasint egymást kizáró eszmék. Legalább elég szerencsétlen uzsoráskodni s szegény lenni. Különben még nincs is megállitva, hol kezdődik s hol végződik az uzsora. Még évek, talán korszakoknak kell elmulni, mig magával az elvvel tisztába jő a világ. Mert, hogy valaki szűkös fillérei barátaival némi kárpótlás reményében megosztja, megosztja falatját, s kiteszi magát annak a veszélynek, hogy nélkülözött falatjáért még pereljen és veszitse is el, valóságos áldozat, s oly müködése a társadalmi életnek, mely felett határozni magának tartotta a törvény, magának átkot vagy áldást mondani. Addig, minthogy oly magán ügy, melynek nincs összeköttetése az egyházzal, ne avatkozzunk felette itélni. Legyünk takarékosok s evvel védekezzünk annak zsarolásai ellen s ne felejtsük, hogy kisebb nagyobb mértékben ötszekötő lánczolata az életnek, s mint ilyen ellen legyünk vigyázók, óvatosok, s ily értelemben aztán nem lesz okunk panaszolni reá.

Általánosságban véve a helyzetet, a dolog ugy áll, hogy a vádirat szerint szemben az egyházi érdekkel nincs becsületérzet, nincs igazságszeretet és kötelesség iránti hűség senkiben. Sem esperes, sem consistorium, sem tanitói kar, sem az ekklézsia egyes tagjai nem teljesitik hivatásukat, nem látják a mit látniok kellene, hiteszegettek valamennyien, csupán a papi kar képez kivételt, — erre nincs panasz, s igy a világ-

nak el kell vesznie, ha a papi kar meg nem tartja. E sértő nyilatkozatra kell hogy feleljen a vádiró most vagy közelebbi időben. Ugy tetszik, mintha a föld alól hangzanék is az égi szó: „Avagy bölcsesség-é a Min„denható ellen valakinek tusakodónak lenni? erre feleljen meg a ki Is„tennel feddődik — s mintha hallszanék is a felelet: „Ime én hitvány „elvettetett vagyok, mit felelhetnék neked? inkább az én kezemet számra „teszem — s nem szólok." Job 39: 35.

Tehát viszonlátásig!! ott a Herostrat és Hudson Lowe emlékszobrai közt!!! — addig pedig Tóth Kálmán szavaival búcsuzom el:

„A kik engem megbántottak
„Egytől egyik meglakoltak
„Meglakoltak, megbünhödtek
„Megverte az Isten őket.

„Oh mert hisz én megbocsáték,
„Tört szivemmel bár rég;
„Hanem a ki mindent látott,
„A ki teszen igazságot,
„Az Isten, meg nem bocsátott.

Koronka Antal.

Nyilatkozat.

Mult 1879-ik év september havában egy rövid utazást tettem fiatalkori barátaim — Kolozsvár-Toroczkó és vidékének meglátogatása s az ifjukori emlékek felujitása végett, mely alkalommal a torda-aranyosi unitárius egyházkörben is több paptársamnál és barátomnál volt szerencsém tiszteletemet tenni. Ezen körülmény biztos tudomásom szerént az illetékes körökben többeknek azon gyanusitásra adott okot, hogy a „K. Magvető" ez évi 4 ik füzetében „Egy székely" és „Egy consistor" nevek alatt megjelent leveleket én irtam. Nyilatkozom: hogy én azon leveleket sem nem irtam, sem toll alá nem mondottam, sem nem sugalmaztam.

Igaz, hogy e nyilatkozattételre senki által nyilvánosan felhiva nem voltam; de „Egy székely" levelének ezen passusa: Alkalmam volt nem régen Torda-Aranyos unitárius egyházkörnyék nehány községét meglátogatni, barátaimmal találkozni, — valamint az 5-ik füzetben a Dali Ádám válaszának több hasonértelmü kifejezése, — ugy többeknek levélben és személyesen történt kérdőrevonása jogot engednek nekem magamat a nyilvánosság előtt igazolnom.

Ujszékel, 1880. nov. 30.

Raffaj Domokos m. k.
ujszékeli unit. lelkész.

IRODALMI ÉRTESITŐ.

Neue Unterrichtsmethode der lateinischen Conjugation mit Tafel und Katechetik stb. von Dr. Samuel Brassai stb. Herausgegeben von Dr. Johannes Minckvitz Professor an der Universität Leipzig.

E czim alatt jelent meg a napokban az a kis füzet, melyet Dr. Brassai 1872-ben Kolozsvárt ily czim alatt adott ki: Hogy kelljen a latin hajtogatást észszerüen, gyorsan és sikeresen tanitni.

Midőn örömünket fejezzük ki a felett, hogy e német forditásból német tanitótársaink ez idő szerint a legnagyobb magyar paedagogust — különösen a módszertanban uttörőnket — egyedüli mesterünket saját munkájából ismerhetik meg; kifejezzük egyszersmind azt a meggyőződésünket is, miszerint német tanitótársaink, bár a forditó megjegyzése szerint a megszokotthoz való ragaszkodás nagy, e füzetben ajánlott módszert megismervén, bizonyosan nagyobb készséggel fogadják és használják, mint fájdalom, mi.

E munka ugyanis nem uj; abból a korból származik, midőn Dr. Brassai Sámuel 1841-ben megteremtvén a gymnasiumi szervezetet, mint a kolozsvári unitárius főiskola akkori igazgatója az uj szervezetet életbe léptette, keresztül vitte. E czélból irta akkor, a módszert illetőleg egészen uj, eredeti, mondhatjuk genialis tankönyveit, melyek ma is páratlanok az illető szakokban, például: a kisdedek számvetése, számitó Socrates, földrajz, algebra, Euklides forditása, Logika s kéziratban levő beszédtana; ma irálytan és szónoklattana stb.

A latin hajtogatás is akkor készült, mint a megkezdett, de — fájdalom, még meg nem jelent latinnyelvtannak egyik része.

Majdnem 40 év mulva is valóságos gyönyörüséggel emlékezem arra a szép sikerre, melyet mint tapasztalatlan tanitó, ez utasitás alig megszáradott kéziratának használatával osztályban elértem.

Az idegen nyelvek tanitására Dr. Brassai által felállitott s az okszerü vezérben a jelen füzetben kivitt rendszer után a jó sikere sehogy sem maradhat el, midőn eltérve az alaktan paradigmás tanitásától, a gyermek a szó alakzatokat nem mint a szeszély indokolatlan és érthetetlen szüleményeit nézi, hanem látja, hogy azokat a szavak azon jelentés — mondhatjuk — szerep szerint veszik fel, melyet a beszédben, illetve a mondatban viselnek; és a szó alakzatokat nem concret alakban megcsinálva látja és tanulja meg a gyermek, hanem maga teremti, a mire az igékkel való elbánást illetőleg a jelen füzet vezeti.

A jelen füzetet miként Brassai minden tankönyvét az jellemzi, hogy a tanitványt maga lábán és maga esze után járni tanitja, a megtanulandó szabályt nem adja készen, hanem a gyermek csinálja meg. És épen ezért tankönyvei részletesek, a mit némelyek hibáztatnak. Részünkről ellenkezőleg épen helyesnek és indokoltnak tartjuk.

Nyelvtanitási rendszere egészen uj; lám a latin igehajtogatást illetőleg Madvignak 1843-ban megjelent hires nyelvtanában az időjellemzőkről, még szó sincs, hanem a személyragokkal együtt szerepelnek. A tanitók gyakorlatlanok voltak, nagyon jól fogott a részletes utasitás, kezen vezetés. Diesterwegnek az időben s kevéssel az előtt jelentek meg nevezetes tankönyvei, épen abban a modorban; de mai nap is egy német tanitó sem mondja ki rólok a zu Ausführlich hibáztatást. Magam is most is ugy látom, hogy a jelzett tankönyvekben megtartott ausführlichkeit okleveles tanitóinknál is jól elfér; sőt kérjük ezeket ismerkedjenek meg minél részletesebben Dr. Brassainak, valamint többi, ugy jelen tankönyvével is.

K. A.

Gróf Kuun Gézának egyik korábbi füzetünkben jelzett nagy munkája, a „Codex cumanicus“ a mint erről épen most értesülünk, megjelent. A munka még nem érkezett meg hozzánk, de annak idején részletesebben fogunk szólani a műről, melyen a tudós gróf oly hosszason és anynyi lelkiis-

meretességgel dolgozott. Megjegyezzük egyuttal hogy jövő évi egyik füzetünk érdekes ismertetést foghozni t. munkatársunk tollából Terenzio Mamiani Olaszország legelső bölcsészének a Vallásról irott epochalis művéről.

Evangéliomi Lelkészi Tár. Szerkeszti és kiadja Czelder Márton. A XI. füzet tartalma: 1. szeressétek egymást, Hönel. 2. Adjátok meg az egyháznak a mivel tartoztok, Gulyás Lajos. 3. Légy ember, Molnár Sámuel 4. A kisértések. Hetesi Victor. 5. A reformáczio évfordulati napján. Czelder Márton. 6. Sok csapás által sujtott öreg nő felett, Czelder Márton. A XII. füzet tartalma: 1. Kezdjünk valóban uj egyházi esztendőt, Láng Adolf. 2. Jézus az igazság napja, Könyves Tóth Kálmán. 3. A próféta és a menynyország, Czelder Márton. 4. Mikênt kell egyengetni az ur utát? Nagy Lajos. 5. A Jézus születése a nép öröme, Fürdős Lajos. 6. Hogyan zárjuk be az ó esztendőt? Garzó Gyula. 7. Előfizetőinkhez és munkatársainkhoz, Czelder Márton. A lelkészi tár ez évi folyama mintegy 70 egyházi beszédet tartalmaz az év különböző vasárnapjaira és más ünnepekre. Valódi evangeliumi szellem lengi át a közölt beszédeket s bátran ajánlhatjuk papjainknak, mert módositással a legszabadabb gondolkozás mellett is használhatók. A Magyar Prot. Egyh. és Isk. Figyelő előfizetőinek a lelkészi tár egy évre 2 frt; külön 3 frt. Megjelent a csakugyan Czelder által szerkesztett Magyar Prot. Egyh. és Isk. Figyelő XI. füzete is érdekes czikkeket hozva, többek közt Hegelről egy veterán tudóstársasági tagtól; a biblia és természetről, Pápay Imrétől; leendő énekes könyvünk érdekében Ivánka Sámueltől. Előfizetési ára egy évre 4 frt; félévre 2 frt. A Vasárnap czimű prot. néplap is Czeldertől szerkesztetvén, szintén kiválóan érdemes a pártolásra. E lap minden héten egyszer jelenik meg csinos kiállitásban. Es minthogy minden dogmatikai érdeket mellőz és a szerkesztőnek egyik tanártársunkhoz intézett levele szerint mellőzni fog, a leghathatósabban tudjuk ajánlani mint olyant, mely hasznos czikkeivel a keresztény népélet emelésére munkál. Minden egyes szám ára 4 kr. Az előfizetések Czelder Mártonhoz Felső-Bányára küldendők.

„Magyar Paedagogiai Szemle“ XI. füzet Rill József jeles szerkesztése alatt a következő tartalommal jelent meg: 1. A népiskola és a tanitónők — Rill Józseftől 2. Második paed. utazásom külföldön — Gáspár Jánostól. 3. Bölcsészet és vallás — Palotai Ákostól. Régi magyar Ábécés — Adorján Miklóstól. 4. A magyar nyelvészet népiskoláinkban — Dr. Márki Józseftől. 5. Régi nézetek egy új intézményről — Szabó Ferencztől. 6. Az iskolalátogatókról — Zádor Gyula. Továbbá rendes rovatok. A nevelésügy barátainak figyelmébe ajánljuk e kitünő folyóiratot.

„Nemzeti Nőnevelés“ X. és XI-ik füzeteinek főbb tartalma: A testi nevelés ügye leányiskoláinkban I. — Péterfi Sándortól. Az iskolai fegyelemről — Kerékgyártó Elektől. Galilei — Bein Károlytól. A leányok felsőbb oktatása nálunk és Francziaországban — De Gerandó Antoniától. Carpenter Mária — Felméri Lajos. A budapesti amphitheatrum — Deák Farkas. Kisfaludi Károly emlékezete — Gyulai Pál. Az előfizetési felhivásban hangsulyozva van, hogy ezentul is oly dolgozatokat fog nyujtani, melyekből a nőneveléssel foglalkozók megismerhetik: I. Nemzetünket s annak sajátságait; II. Azon eszményképet, melyet nemzetünknek müvelődése által meg kell közelitenie; III. Azon utakat és módokat, a melyeket a nőnevelés körül leányiskoláinkban követnünk kell, ha az igazi magyar nemzeti müveltség alapjait növendékeinkben megvetni akarjuk. E jelesül szerkesztett folyóirat megérdemli az érdekelteknek minél nagyobb mérvü pártolását. Megjelenik havonként egyszer, 5—5 ivnyi terjedelemben, magyarázó rajzokkal és képekkel ellátva. Előfizetési árak: Két hónapra 1 frt; félévre 3 frt; egész évre 6 frt.

Beküldetett „A Regényvilág“ 1880—81-ik évfolyamának 1-ső száma. Főczélul a hazai regényirodalom nagyobb szabásu ápolását tűzte ki, s főleg a magyar szépirodalom fölélesztését.

Beküldetett a galgóczi államilag segélyezett fi- és leányiskola harmadik értesitője az 1879—80-ik tanévről, szerkesztette Orbók Mór, igazgató. Van benne egy értekezés a trigonometriai differentialis függvények integrálásáról, az igazgatótól. Működött az intézetnél 11 tanerő. A

rom fiu osztályban a tanulók létszáma 71; a három leányosztályban 43. Az ézet főérdeme a magyarosodás elősegitése.

A balatontüredi Szeretetház értesitője. Szerkesztette Nagy on igazgató. Ez intézet hazánkban egyetlen e nemben, s a mint a 8 évről ló értesitőből látjuk, rendkivül nemes és hasznos munkát végez. Feladata hogy az elesett és gyámoltalan gyermekeket megmentse a hazának és a nzetnek. Úgy látszik, hogy az intézet a növendékekkel szemben egész szü- viszonyt gyakorol. A vallásos nevelésre (felekezetenként) és a kegyesség esztésére nagy gond van forditva. Az intézetbe felvétetnek a magyar ki- ységból való szellemileg nevelhető teljesen árva 6—13 éves fiuk. Az intéze- az állam is segélyezi, de főleg kegyadományokból tartják fenn, ugyanazért degen ajánljuk a közönség figyelmébe és pártolásába.

KÜLÖNFÉLÉK.

Tanár beiktatási ünnepély. A kolozsvári unitárius főiskola lélek- elő ünnepélynek volt szinhelye f évi nov. 25-én Boros György, az idei anács határzata által véglegesen megerősitetvén a theologiai tanszéken, me- t a képv. tanács intézkedéséből egy évig ideiglenesen foglalt el, emlilett na- ünnepélyesen iktattatott be hivatalába. A tanárbeiktatás egyik régi jó szo- volt egyházunkban, de 1847 óta a nemzeti szabadságharczot követő mos- a viszonyok miatt, unitárius főiskolánk ily ünnepélyt nem láthatott. A kö- ség nagy részvételével is tanusitotta érdeklődését a régi gyakorlat feluji- a iránt. Az ünnepélyt, mely d. e. 10 órakor tartatott a főiskola nagy ter- ben, főt. Ferencz József püspök ur nyitotta meg feszült figyelemmel hall- ott, tartalmas, megragadó hasonlatokban gazdag beszéddel, melyben a tanár- ktatás történetére pár pillantást vetve gyönyörüen emlékezett meg dr. Bras- Sámuel kiváló történelmi fontossággal biró beiktatásáról 1837-ből, mely al- ommal Brassai a régi formával szakitva, magyar nyelven tartotta székfog- ó beszédét. (A közönség jelenlevő ősz tudósunkat meleghangú éljenekben ré- sité.) A főt. ur beszéde végén a beiktatandó ifju tanárhoz fordulva szépen elébe feladatát, melyet theolog. ifjainknak valódi keresztény papokká ne- ésében kell teljesitnie, buzditva azon derék elődei példájával, kik az illető széken az egyház iránt annyi érdemet szereztek, s különös közvetlen előde nén lelkiismeretes munkálkodásával, kinek theologiai irodalmi müködése az sz hazában ismeretes. Ezután az egyházi főtanácstól leküldött kinevezési ok- ny olvastatott fel a gymn. igazgatója által. Erre következett az ifju tanár kfoglaló beszéde, melynek tárgya a Móz. 1. könyvének 1. és 2 részében llalt teremtés története volt az assyriai emlékek és más abb felfedezések világánál. A közönség nagy érdeklődéssel hall- ta végig a figyelmet keltő tanulmány felolvasását, melyben egyszersmind az nya is jelezve volt, s végül tapsokkal jutalmazta. Az elfogadó beszédet Ko- s János, szerkesztő társunk, isk. igazgató tartotta, üdvözölvén az ifju ta- t a tanári kar és az ifjuság részéről. Szivünkből valának véve ama hangok, lyeken ő szólott, s amaz erényeket festé, melyeket az unitarismus multjánál va a jelen és jövőre való tekintetből tőlünk megkiván. E nemes érzettől át- va üdvözölte az ifju pályatársat és kérte őt őseink erényei: a szorgalmas nka, jellem és összetartás követésére.

Megjegyezzük, hogy az ünnepélyen a helyb. tudományos intézetek taná- közül is többen jelen voltak. Az egyetem részéről: dr. Haller Károly re-

tor; dr. Vályi Gábor; a ref. collegiumtól: Szabó Sámuel, Debreczeni József igazgató és Geréb Márton; a nőképezdétől: Kozma József igazgató, és Benedek Áron; az ág. hitvallásuaktól Tiszt. Turcsányi Gyula. Az unitárius nők is szép jelét adták buzgóságuknak, egyházunk és iskoláink iránti meleg érdeklődésüknek az ünnepélyen való részvételük által. Az ünnepélyt igen emelte a főiskolai dalkörnek egybehangzó szabatos éneklése derék karnagyunk Boér Gergely vezetése alatt.

Ez ünnepély mindnyájunkat meggyőzhetett affelől, hogy a tanárbeiktatás szép és hasznos intézmény, s hiszük is, hogy az ezután rendszeresen fog gyakoroltatni.

Most beiktatott ifju pályatársunk és barátunk fogadja részünkről e helyen is szivből jövő üdvözletünket. Istentől munka erőt és segedelmet kivánunk neki, hogy megfelelhessen ama kötelességeknek, melyeket ifjaink nevelésében a theologiai tudományosság és a tiszta keresztény erkölcsiség ügye szab elébe.

Esperes változások. A Marosköri unitarius ekklézsiák szentgericzei lelkész Farkas György esperes helyébe, ki ezen állásáról lemondott T. Kelemen Albert, maros szentkirályi lelkészt választották meg a f. évi nov. 23-án Maros-Vásárhelyen tartott gyülésen. Szentgericze köztiszteletben álló ősz lelkésze mintegy 40 évig vitte az esperességet Maroskörben. Miként Jakab apostol a jeruzsálemi gyülekezetnek, ugy ő is oszlopa vala az egész egyházkörnek ezen idő alatt. Annyi erélylyel, oly tapintatossággal és igazságszeretettel vezette egyházkörnyéke ügyeit, hogy az unitarius egyházban mindig az esperesek példányképeül tekintették. S midőn ezt most nyugalombavonulásakor felemlitjük, hová a főtanács elismerése és egyházkörnyékének határtalan tisztelete és szeretete kisérik, kivánjuk, hogy hű szolgálataival szerzett babérain sokáig, sokáig nyugodhassék lelkiörömmel és egészséggel. Kelemen Albert t. paptársunknak pedig, kit nagy szótöbbséggel választottak meg helyére, s kit ez állomáson szivesen üdvözlünk, adjon az Isten erőt. hogy elődé nyomdokait mindenekben hiven követhesse.

Egy másik esperesváltozás a háromszéki, hol Kiss Mihály árkosi pap helyére Lőfi Áron bölöni pap lőn a kökösi egyh. köri gyülésben. megválasztva. A „Szentirás Gyöngyei"-nek összegyűjtője és más jeles egyh dolgozatok szerzője az igazgatási gépies teendők sulyátmind nehezebbnek találván koros vállain az esperességről a mult nyáron leköszönt. E hivatalt mintegy 30 évig folytatta szintén elismerésre méltó buzgósággal, és kitűnő szakértelemmel. Rendben, pontosságban, a népnevelés érdekeiért való fáradhatlanságban követésre méltó elődöt bir benne az ujonnan választott esperes. Midőn a leköszönt esperes urnak visszalépése alkalmából egyfelől azt kivánjuk, hogy a megérdemlett otium-ot, hosszassan élvezhesse, másfelől azon óhajunknak adunk kifejezést, hogy otiumot élvezve gazdag ismeretei tárházából ujabb munkákkal ajándékozza meg irodalmunkat. Az uj esperest köszöntjük s hivatalában szerencsét kivánunk, hogy müködése háromszéki ekkláinkra hasznos és áldásos legyen, s hogy a maga részére környéke igazgatásában azt az elismerést vivhassa ki, melylyel most az árkosi pap visszavonul.

Dr. Brassai Sámuel nagy tudósunkat kedves meglepetés érte Ausztraliából. Mult évi 4-ik füzetünkben szólottunk volt 40 éves jubileumáról, melyet mint botanikusnak tiszteletére ült a tudományos világ, s emlitettük, hogy a tudós Endlicher az Araliaceák egy nemét a növénytani ismeretek ter-

jesztése körül szerzett érdemeiért az ő nevéről Brassaia-nak nevezte el. Ezelőtt néhány héttel Müller báró, a melbourni botanikus kert igazgatója két szép példányt küldött tudósunknak az ő nevéről nevezett növényből, a Brassaia actinophylat-ból. A példányok, minthogy a phyloxera miatt nem akarták Európába beengedni, hosszasan vesztegeltek Anglia egyik kikötőjében, de az akadályok elháritatván szerencsésen megérkeztek és most a helyb. kir. növénykertben vannak elhelyezve Dr. Kánitz Ágost egyet. tanár gondozása alatt. Ugy értesültünk, hogy ujabban még két nagyobb példány érkezik a Brassaiakból. Nagy tudósunk ezeket is a kir. növénykertnek fogja átengedni.

Veress Vilmos, a helyb. egyetemen a physikai tanszék tanársegéde főiskolánk egykori derék növendéke, a mult években ugyanott póttanár a természettani tudományokból a tudori szigorlatot jelesen kiállotta és nem régiben ünnepélyesen tudorrá avattatott.

Az osztrák unitárius püspökről. A hirlapok december elején a következő közleményt hozták: Az osztrák unitárius püspök Forstner Ágost Károly, ki különösen az egyházi téren kifejtett izgató működése által lett hiressé, egy körlevélben értesitette az ausztriai és az erdélyi unitáriusokat, hogy a katholikus egyházzal kibékült, s egyszersmind az unitárius vallásfelekezet kötelékéből megválik. „Sok mondanivalója volna — ugymond — de jobbnak látja elhallgatni, mert Bécsben nem ismerik el azt a jogot, mit a legnagyobb gonosztevőnek is megadnak a terhelő vádakkal szemben. Ha követett is el ifjukorában illetlen dolgokat, de törvényt nem sértett soha. Magyarországban több méltányosságra talált, mint Ausztriában. Tizenkét év óta a lehető legkinosabb volt élete, elannyira, hogy szenvedése épen nem állott arányban vétke nagyságával. Rokonain és a katholikus kléruson kivül, melyet oly kiméletlenül megsértett, mindenki elhagyta a szerencsétlen sorsában. Ebből látja ő, hol található az igazi humanitás. Aláveti tehát magát a római szentegyház bárminő itéletének s kész bármily nehéz vezeklésre. Forstner Ágost Károlynak állandó tartózkodási helye a jezsuiták főnöke, Beck atya által kiválasztott pozsonyi jezsuita kolostorban lesz.

Az osztrák unitárius püspök körleveléhez nem kell commentár, hogy jellemét megismerhessük. Tudomásunk van róla, mert többször kisérlgette öszszeköttetésbe lépni az erdélyi unitáriusokkal a 60-as években. De solidáris viszonyban velünk sohasem állott, s mostani leveléről sem tudunk semmit. Csak szerepelni akart s inkább beillett szédelgőnek, mint egy vallásfelekezet vezetőjének. A püspöki czimet se ruházta rá senki. Maga vette fel. Nála hiányzottak mindazok a kellékek, melyek egy hivatott hitujitóban nélkülözhetetlenek. Épen ezért fellépésének nem volt sikere s végre is nem maradt egyéb hátra, mint visszatérnie amaz akolba, melyet hütelenül elhagyott. Ha arra való ember lesz vala, gyüjthetett vo'na maga körül hiveket, kik minden körülmények közt támogatják. Sőt angol hitrokonaink tetemes segélyben akarták részesiteni 1871-ben, de közelebbről megismerkedvén vele: hallani sem akartak róla s az erdélyi unitáriusokat is figyelmeztették, hogy semminemü érintkezésbe ne lépjenek vele. Mi tehát nem bánkodunk azon, hogy az unitárius vallásfelekezet kötelékéből ismét kilépett, ellenkezőleg örvendünk rajta, hogy illő helyét, a hol szerinte egyedül található fel a humanitás, megint elfoglalta a — jezsuiták között.

Gyászhir. Özv. Nemegyei Jánosné Bartha Rózália életének 73-ik évében f. évi nov. 30-án Sátoristyén (Baranyamegye), hol egyetlen fia, Nemegyei

Ákos, Albrecht főherczeg sátoristyei jószágigazgatójánál töltötte utóbbi éveit, az Úrban elnyugodott. Az idvezültben egy valódilag mivelt lelkü, nemes szivü s mély vallásos érzelmü nő életének szeretetet sugárzó s közhasznu mécse aludt ki. Átélte az 1849-ki szomoru emlékü zalathnai katasztrófát, hol férje, bányatanácsos Nemegyei János is a fajgyülölet áldozata lett, a felbujtogatott oláhok láncsáitól vérezvén el annyi száz meg száz ártatlannal. Maga a nő, mint pellikán, mely fiait saját vérével táplálja, a halál torkából ragadta ki láncsa szurásoktól és csapásoktól sebekkel megrakott két kis fiát s a havasokon keresztül ösvénytelen utakon menekült velők előbb Gy.-Fehérvárra, onnan Kolozsvárra, hol nem sokára egyik összevagdalt kis fiát szintén elvesztette. Ezután az utóbbi évekig állandóan Kolozsvárt lakott, életben maradt egyetlen fiának neveltetésére öszpontositván anyai szeretetének minden érzéseit, melyet vallásosága és kegyessége táplált és tett még ragyogóbbá. Templomunknak legbuzgóbb látogatói közé tartozott. Nála az imádkozás valódi lelki szükség és élvezet volt. E mellett tettekben is kinyilvánitotta vallásosságát s egyházszeretetét. Az emberbaráti czéloknak szintugy mint szeretett egyházának szivesen meghozta tehetségéhez mért áldozatait. E folyóiratnak kezdettől fogva egyik állandó pártolója és szorgalmas olvasója volt. Kivált mióta távol lakott ez volt a lelki kapocs, mely által szorosan összefüzte magát ekklézsiájával . . . Nyugodj csendesen jó asszony, te nemes példányképe a mult idők kegyes lelkeinek! Fogadd tőlünk is e sorokban, melyeket emlékednek szenteltünk, fájó bucsunkat!

A szerkesztöség postája. E. F. Becses czikkét köszönjük. Fel fogjuk használni. R. Á. Küldeménye e folyó irat X-ik kötetében a 258-ik és 264-ik lapokon már megjelent mind magyar mind latin nyelven. A többiekre sor kerül. Szives üdvözlet. Több dolgozó társunktól elnézést kérünk, hogy beküldött munkáik közlését a dolgozatok fölhalmozottsága miatt a jövő évre kellett halasztanunk.

T. **olvasóink és munkatársainknak** örvendetes, boldog uj évet! Fogadják őszinte meleg köszönetünket ama nagybecsű pártfogásért, melylyel annyi áldozattal fentartott vállalatunkat ez évben is anyagilag és szellemileg készséggel támogatták. Most az ujév alkalmából ismét egész tisztelettel és bizalommal folyamodunk jóindulatjukhoz és kérjük, hogy ügyünket, a szabadelvű kereszténység ügyét, velünk együtt meleg szeretetükkel ápolni, haladásában továbbra is elősegitni sziveskedjenek.

T. paptársainknak és más ügybarátainknak különös figyelmébe ajánljuk előfizetésre felhivásunkat, mely szerint olvasóinknak jövő évi folyamunkkal kiváló kedvezményeket nyujtunk. Mi ez évben is a kötelezett ivek számánál négygyel adtunk többet, s mivel a 2 frt előfizetési dij a kiállitási költséget is alig fedezi, kérjük, sziveskedjenek minél több pártolót szerezni, s főleg ekklézsiáikat, és egyeseket a pártolásra megnyerni, hogy igy folyóiratunk terjedelmének növelését még inkább eszközölhessük.

ARANY-KÖNYV.

Dr. Brassai Sámuel, isk. felügyelő gondnok, kolozsvári unitárius főtanodánknak egy 100 frt értékü hármoniumot ajándékozott. — Nagy Dénes, szentmihályfalvi birtokos hitrokonunk, nevezett főtanodának egy mult században készült értékes hegedüt küldött 5 frt kiséretében, a kijavitásra. Fogadják a t. adakozók az igazgatóság hálás köszönetét. — A főtanoda igazgatósága.

A budapesti unitárius lelkészi állomás és templomépitési alapra történt aláirások.

II. közlemény.

1. Báró Wimpfen Iván a 157. sz. gyüjtő-iven beküldött 10 frtot.
2. Petrovay György, Nagy-Körü, a 153. sz. gy. iven aláirt 100 frtot.
3. P. Horváth Borbára ő nga 287. sz. iven küldött 20 frtot.
4. Tkts. Zsakó István úr gyüjtő-ivén [235. sz.] Toroczkóról: Id. Zsakó István 20 frt, Zsakó Istvánné, szül. Lengyel Sára 10 frt, Koronka Antal 15 frt, Koronka Antalné, szül. Szilvester Zsuzsa 10 frt, Pálfi János 10 frt, Vaska Béla 5 frt, Toroczkói unitárius ekklézsia 30 frt, Id. Botár Jánosné 2 frt, Pálfi Jánosné Sárosi Klára 5 frt, Botár János, vámos 1 frt, Balog György 3 frt, Biluska Jakab [rom. kath.] 50 kr, Özv. Török Rudolfné Vizi Rozália [ev. ref.] 10 frt, Ifj. Kerekes Ferencz és neje Vernes Ilona 1 frt 50 kr, Simon Miklós 1 frt, Id. Pál Simon 2 frt, P. Vernes István 1 frt, P. Vernes Istók 2 frt, Pál Ferencz és Pál József 20 kr, Vajda József 1 frt, Zsakó Sára 50 kr, Vernes F. György 1 frt, Borbély Judit 50 kr, Tamás Elek toroczkó-sz.-györgyi 1 frt, Czuhar Andor és neje Bosla Sára s családja 5 frt, Zsakó János kővári s neje Simándi Zsuzsa 5 frt, Tamás Andor id. 1 frt, Kelemen János 1 frt, Id. Demény Andor 1 frt, P. Vernes János 50 kr, Czupor Mihály és neje Bozsla Kata 4 frt, Id. Kővári Zsakó János 1 frt, Simándi Andor 1 frt, Özv. Vernes Istókné Botár Sára 40 kr, Botár János [sz.] 1 frt, Zsakó Judit 1 frt, Vernes István 2 frt, Gál György 2 frt, Zsakó József és neje Simon Judit 2 frt, Dékány Simon Miklós és neje Ekárt Judit 5 frt, Id. Borbély Péter 2 frt, Simon József és neje Borbély Judit 5 frt, Székely János és neje 10 frt, Borbély Ferencz és neje Balog Anna 3 frt, Székely Ferencz és neje 1 frt, Vernes István [kovács] 50 kr, Ifj. Vernes János és neje Botár Sára 2 frt, Kriza Andor 50 kr, Vernes Simon és fia János 3 frt, Zsakó János felsö 1 frt, Botár János és neje Tamási Zsuzsi 2 frt, Id. Czupor Miklós és neje Zsakó Anna 1 frt, Botár Andor és neje Szilágyi Anna 2 frt, Balog János 50 kr, Botár Ferencz 10 kr, Király Ferencz csizmadia 10 kr, Szakács János 50 kr, Király Ferencz (kőmives) és neje Kriza Ilona 1 frt, Özv. Botár Ilone 50 kr, Simándi Istók 40 kr, Kovács Márton 20 kr, Kriza Ilona és fia Kriza István 1 frt 50 kr, Id. Botár Andor 1 frt, Borbély István (szőcs) 10 kr, Rácz János és neje Varga Zsuzsi 2 frt, Vernes Ilona és férje Botár István 1 frt, Almási István 40 kr, Bartha János 50 kr, Kelemen Istók 25 kr, Bartók Simon 40 kr, Kelemen Ferencz 40 kr, Kriza Sára [Lászlóné] 25 kr, Ifj. Borbély Péter 20 kr, Móricz Miklós 50 kr, Székely János és neje Karaki Judit 40 kr. Összesen 211 frt 30 kr. Ez összegből 20 kr postadijba ment, marad tehát 211 frt 10 kr.
5. Tkts. Dr. Csiki Miklós ur ivén [303. sz.] Bethlenből: Gr. Bethlen Béla 2 frt, Gr. Bethlen Károly 5 frt, Gr. Bethlen Pál 2 frt, Kontz József 2 frt, Izsák Mózes 1 frt. Kentelkéről: Vályi Elek 1 frt. Bethlenből: Bogdán Lukács 1 frt, Somogyi Elek 1 frt, Dr. Csiki Miklós 2 frt, Kiss Károly 1 frt, Albert Jánosné Vályi Zsófia ref. lelkészné Magyaró 1 frt. Összesen 19 frt.
6. A szerkesztőség utján a főtanács alkalmával 4 frt 40 kr, Kádár József tanár Deés 1 frt, együtt 5 frt 40 kr. Főösszeg: 365 frt 10 kr, ehhez adva az első közlemény összegét, mely a szerkesztőség utján jött be 30 frt. E szerint az alap teszen 395 frt 50 krt.

Hajós János,
egyh. gondnok.

Végh József,
egyh. pénztárnok.

ELŐFIZETÉSI FELHIVÁS
A
„KERESZTÉNY MAGVETŐ“
XVI-ik évfolyamára.

Folyóiratunk az 1881-ik évben XVI-ik évfolyamába lépik. Olvasóink előtt nem maradhatott észrevétlen azon törekvésünk, mely szerint lapunkat a lefolyt évben is igyekeztünk mind változatosabbá tenni és tartalmát gazdagitni. Történelmi tanulmányok, nevelésügyi czikkek közlése mellett gondot forditottunk nemcsak a vallásnak, a hitnek a jelenkort mozgató nagy kérdéseire, hanem az egyházi élet gyakorlati oldalainak részletesebb tárgyalására is. A t. közönség nem is késett ezen törekvésünket év folytán növekvő pártfogással jutalmazni.

Folyóiratunk jól ismert iránya fölment minket attól, hogy most az új év küszöbén programadásba bocsátkozzunk. Az eddig követett irányban, mely mellett a kor szelleme hovatovább mind hatalmasabban szól, fogunk ezután is haladni, s törekvésünk oda irányul, hogy közlönyünk a szabadelvü protestantismusnak jövőben is hű tüköre legyen. Azon derék kitünő irók, kik nagybecsü munkálkodásukkal eddig szivesek voltak ügyünket támogatni, a jövőre is igéretet tettek, hogy velünk lesznek azon nemes munkában, melynek jutalma szellemi gyönyörüség csupán és nem anyagi haszon.

Jelenleg még azon szerencsés helyzetben is vagyunk, hogy t. olvasóinknak a jövő évre kiváló kedvezményeket igérhetünk. Néhai nagyérdemü főgondnokunk, Nagy Elek életrajzát Buzogány Áron, belmunkatársunktól, egyik nemeskeblü pártfogónk szivességéből **keppel** fogjuk adni; és Channing, a világhirü amerikai pap és iró munkáinak egy újabb kötete épen most sajtó alatt levén, az illető helyen megnyertük, hogy olvasóink azt **félárban kapják.**

Legyen szabad azért reméllenünk, hogy ily előnyök nyujtása mellett mesés olcsó előfizetési árunkat is megtartva, olv. közönségünk nemcsak az eddig tapasztalt pártolásban fogja vállalatunkat részesiteni, hanem annak minél szélesebb körben leendő terjesztésére fog munkálni.

Előfizetési ár : 2 frt. Pártoló dij : 4 frt, mely összeget a szerkesztők egyikéhez (Kovács János, tivoli-utcza 9. sz.) január végéig beküldeni kérünk.

Gyüjtőknek 8 előfizető után tiszteletpéldánynyal szolgálunk, csakhogy kérjük az új előfizetők neveit legkésőbb január 20-ig tudatni, hogy a nyomtatandó példányok felől tájékozhassuk magunkat.

Kolozsvártt, 1880. december 10.

Péterfi Dénes és Kovács János
kiadó-szerkesztők.